Budovanie kultu Jozefa Tisa*

ANTON HRUBOŇ

Building up the Cult of Jozef Tiso

ABSTRACT: A politician and the first Slovak president, Jozef Tiso, is among the most discussed figures in the Slovak national history and the views of his political activities vary. The wide variability of the reflection of Tiso's political activities oscillates from uncritical demonization through professionally balanced views to the eulogizing and apologetic perception of his career and the steps he took in the position of a professional politician between 1938 and 1945. The paper deals with the latter interpretation, analysing the process of building up the cult of Jozef Tiso in the Slovak political culture, from its origin up to the present. In the chronological order, it pays attention to the individual aspects of the image of the „national genius" and the „first-class statesman" with the noble human qualities created by the propaganda apparatus of the Ludak regime, and subsequently, after Tiso's execution in April 1947, to the image of a martyr created and formed by the pro-Ludak émigrés and the adherents of this ideological line in Slovakia after 1989. The study analyzes the issue in a wider European context against the background of the concept of sacralised policy, using Tiso's example to point to its similarities with other „New Europe" leaders as well as to Slovak specifics. The paper also describes the current forms of practising Tiso's cult, framed by some old-timers' nostalgia for the wartime Slovak State and the deliberate legendizing Tiso's person for the purposes of political instrumentalization.

Keywords: Slovak State, Jozef Tiso, Cult, Hlinka's Slovak People's Party, Martyrdom, Political religion

> *„Beneš dal zavraždiť / nedávno nám Tisu / ktorý pre Slovákov / žiadal plnú misu. Tiso ako martýr / pošiel z toho sveta / Jeho duch slovenský / vôkol nás však lieta."*
> (*Slovenský martýr*, 30. 5. 1947, s. 17)

Poprava Jozefa Tisa dňa 18. apríla 1947 na Slovensku nevyvolala vážnejšie politické otrasy,[1] no nezaobišla sa bez odozvy. Trest smrti povrazom, vykonaný na bývalom prezidentovi Slovenskej republiky, umŕtvil J. Tisa ako osobu a politika, no zároveň dal bezprostredný impulz pre rozvoj Tisovho kultu, prežívajúceho ešte z obdobia samostatného slovenského štátu, resp. pre jeho obrodenie v novej podobe. Popravený J. Tiso sa v očiach priaznivcov ľudáckeho režimu stal symbolickým nositeľom slovenskej štátnej samostatnosti, za ktorú sa oplatí prinášať najväčšie obete a sakra-

* Štúdia je výstupom projektu VEGA č. 1/0655/17 *Prienik ideí fašizmu do politickej kultúry Slovenska v 20. – 40. rokoch 20. storočia, ich etablovanie a variácie v kontexte európskeho vývoja.*

[1] SYRNÝ, Marek. *Slovenskí demokrati ´44 – 48.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2010, s. 286 – 287.

lizačným archetypom svätého národného hrdinu. Ako priznal predseda Slovenskej ligy v Amerike Ľudovít Pavlo, spôsob smrti J. Tisa vyhovoval domácej ľudáckej ilegalite a zahraničnej emigrácii z pohľadu ich cieľov viac než jeho prípadné odsúdenie na doživotie alebo dlhoročné internovanie v zabudnutí.[2]

Atribút politicko-sakrálneho martýria dodal kultu bývalého slovenského prezidenta nový náboj, ktorý dodnes výrazne rámcuje spoločenský diškurz o osobe J. Tisa. Cieľom tejto štúdie je analyzovať genézu a vývojové tendencie Tisovho kultu s dôrazom na formatívne črty kultotvorného naratívu v domácom i exulantskom prostredí, ovplyvňujúceho nielen kultúru diskusie v odborných historických kruhoch, ale aj kritickú reflexiu rozporuplných historických postáv a období v súčasnom historickom povedomí širokej verejnosti. Tematicky nadväzuje na najnovšie pokusy stredoeurópskej historiografie poodkryť spirituálnu podstatu vnímania predstaviteľov nacionálno-socialistickej „Novej Európy" v procese vyrovnávania sa s totalitnou minulosťou.[3] Metodologicky je inšpirovaná predovšetkým prácami talianskeho historika Emilia Gentileho a amerického politológa A. Jamesa Gregora, ktoré kult politických osobností chápu ako súčasť sekulárneho politického náboženstva obsahujúceho celý súbor sakralizačných komponentov politickej kultúry (rituály, mýty, symboly, atď.).[4]

Martýrstvo ako základ sakralizácie: Pankontinentálne konštanty, ľudácka jedinečnosť

Akt Tisovej popravy utvoril podmienky pre vznik transcendentného príbehu, ktorého naplnenie bolo určitým masochistickým cieľom mnohých strán nacistickej „Novej Európy", vyzdvihujúcich na najvyšší stupienok hodnôt kresťanstvom inšpirované politické martýrstvo, sebaobetovanie, väznenie, ba ideálne až smrť v boji za „svätú pravdu hnutia", kde boj za politické ciele strany, resp. hnutia bol často dávaný do priameho súvisu s bojom za záujmy celého národa, viery alebo cirkvi ako inštitúcie.

Sakralizačné vnímanie politiky ako nástroja pre dosiahnutie vzájomne previazaného „blaha národa" a pozemského víťazstva „Kristovho kráľovstva", ktoré bude reprezentované vládou jedinej na to povolanej strany, bolo súčasťou politickej kultúry mnohých strán a hnutí typologicky príbuzných Hlinkovej slovenskej ľudovej strane

[2] KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso, 1887 – 1947.* Bratislava : Premedia, 2013, s. 186.

[3] Teoretické východiská pre analýzu kultu osobnosti ponúka napr. štúdia RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. In *Kult osobnosti.* Praha : Fakulta stavební ČVUT, Katedra společenských věd, 2007, s. 5 – 19. Spomedzi prác, ktoré možno zaradiť medzi kvalitné kritické analýzy kultotvorných obrazov osobností, resp. hnutí fašistickej Európy, spomeňme aspoň KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus: obraz a skutečnost ve Třetí říši.* Praha : Levné knihy, 2009, 288 s.; IORDACHI, Constantin. *Charisma, Politics and Violence: the Legion of the „Archangel Michael" in Inter-War Romania.* Trondheim : Program on East European Cultures and Societes – Norwegian University of Science and Technology, 2004, 190 s.; TURBUCZ, Dávid. *A Horthy-kultusz 1919 – 1944.* Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016, 496 s.; ROSSOLIŃSKI-LIEBE, Grzegorz. *Stepan Bandera. The Life and Afterlife of an Ukrainian Nationalist. Fascism, Genocide and Cult.* Stuttgart : Ibidem-Verlag, 2014, 652 s.

[4] Bližšie k teórii konceptu politického náboženstva pozri GENTILE, Emilio. *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 223 s.; GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství. Intelektuální historie.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, 371 s.

(HSĽS). Najobskúrnejší produkt medzivojnového európskeho fašizmu rámcovaný fanaticko-deviantnou interpretáciou kresťanstva,[5] rumunská Légia archanjela Michala (nazývaná aj Železnou gardou), konštruovala svoju politickú koncepciu *Omul Nou* – nového rumunského človeka v pozemskom priestore – práve na pozadí všadeprítomného mýtizovania rumunskej minulosti a náboženských tradícií,[6] ktorých naplnením bola násilná smrť vodcu hnutia Cornelia Z. Codreana. Codreanovo zavraždenie žandármi 30. novembra 1938 (zrejme priamo na pokyn kráľa Karola II.), fingované ako pokus o útek z väzenia, utvorilo z beztak uctievaného vodcu emblematickú postavu Légie sakralizovanú po celú dobu jej legálnej existencie. C. Z. Codreanu, ktorého autokratický karolistický režim väznil ako lídra silnejúcej fašistickej opozície, nebol prvým príkladom legionármi pestovaného a v ich diškurze pozitívne reflektovaného kultu smrti. Légia si podobne pripomínala „martýrsku" smrť svojich ideológov Vasileho Marina a Iona I. Moţu, ktorých smrť v španielskej občianskej vojne na strane generála Francisca Franca v bitke pri Majadahonde 13. januára 1937[7] bola v legionárskej propagande vyzdvihovaná ako „hrdinská minulosť, dávajúca rumunskému národu i celej Európe budúcnosť".[8]

Martýrska ezoterika, vsadená do klerikálno-nacionalistického poľa, nebola len provinciálnou rumunskou záležitosťou, ale jedným z fundamentálnych aspektov vytvárajúcej sa siete transnacionálneho európskeho fašizmu. Slovenská Rodobrana, pridružená organizácia HSĽS a avantgarda medzivojnového slovenského fašizmu, z ktorej jadra sa roku 1938 utvorila Hlinkova garda a okolo ktorej pôsobili neskorší ľudácki ministri, poslanci a povojnoví emigranti, využívala vo svojej politickej praxi množstvo komponentov čerpajúcich z mučenícko-sakrálnej mystiky. Rodobranci sa stretávali v Hronskom Sv. Beňadiku, kde skladali slávnostnú prísahu na „predrahú Svätú Krv Kristovu",[9] údajne zachytenú na relikvii uchovávanej v miestnom benediktínskom kláštore na šatke, ktorou mala sv. Veronika podľa legendy utrieť Kristovi kropaje krvi tečúce z jeho tváre počas krížovej cesty. Rodobrana sa k martýrskemu mysticizmu prihlásila i verejne hneď v prvom čísle svojho rovnomenného tlačového orgánu, keď jej hlavný organizátor Alexander Mach v článku *Sanguis Martyrum* Rodobranu nepriamo pripodobnil k alegorickému obrazu mytologického Fénixa vzkrieseného z popola v dobe, „*keď v mukách stonal celý Národ a v rukách bratovra-*

[5] Historik Philip Morgan Légiu pomenoval „*najzvláštnejším, najšialenejším a najsvojráznejším medzivojnovým európskym fašizmom*". MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In *East Central Europe*, Vol. 37, 2010, s. 336.

[6] GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus. Pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2015, s. 507.

[7] K životu, pôsobeniu a kultu V. Marina a Iona I. Moţu bližšie pozri PLATON, Mircea. The Iron Guard and the ´Modern State´. Iron Guard Leaders Vasile Marin and Ion I. Moţa, and the ´New European Order´. In *Fascism. A Journal of Comparative Fascist Studies*, Vol. 1, 2012, Issue 2, s. 65 – 90.

[8] K problematike legionárskeho kresťansko-fašistického martýrskeho okultizmu pozri bližšie práce: IORDACHI, Constantin. God´s chosen warriors: Romantic palingenesis, militarism and fascism in modern Romania. In *Comparative fascist studies. New perspectives.* London; New York : Routledge, 2010, s. 316 – 357; SĂNDULESCU, Valentin. Fascism and its Quest for the ´New Man´: The Case of the Romanian Legionary Movement. In *Studia Hebraica*, Vol. 4, 2004, s. 349 – 361; ENDRESEN, Cecile. Romania´s Saving Angels. „The New Man", Orthodoxy, and Blood Mysticism in the Legionary Movement. In *Bulletin for the Study of Religion*, Vol. 41, 2012, No. 2, s. 16 – 22.

[9] TUKA, Vojtech. *Rodobranecký katechizmus.* Bratislava : Unia, 1928, nepaginované.

hov, keď boly národa majetky najsvätejšie vlkom hádzané v korisť a sviniam dávané čo žrádlo“.[10] Martýrsky étos ako pevnú súčasť mentálneho sveta hnutia zdôraznila ideová príručka pre rodobrancov s názvom *Rodobranecký katechizmus*. *Rodobranecký katechizmus* od Vojtecha Tuku vyhlásil za slovenských národných hrdinov obete černovskej tragédie, popravených slovenských dobrovoľníkov počas revolúcie v rokoch 1848/1849 či Jánošíkovu družinu,[11] t. j. sociálne skupiny, ktoré museli za pozitívne hodnoty (boj za národné kultúrno-jazykové, politické a sociálne práva) položiť „život na oltár vlasti“, resp. určitým spôsobom trpieť.[12] V podobnom duchu bol na jeseň 1938 – určite nie zhodou náhod bývalými rodobrancami – v očiach verejnosti utváraný a formovaný obraz V. Tuku, v ľudáckej optike „najväčšieho martýra slovenského národa“, ktorý sa po deviatich rokoch väzenia dostal podmienečne na slobodu.[13] Konštrukt trpiteľstva ako nevyhnutnej podmienky na ceste k politickému víťazstvu mali rodobranci vkomponovaný i v symbolike hnutia v podobe tŕňového venca lemujúceho dvojkríž.[14]

Ľudácky mýtus o politike ako o religiózno-mystickom martýriu, utvorený v štruktúrach rodobraneckého hnutia v druhej polovici 20. rokov, sa charakterovo odlišoval od ideotvorného príbehu rakúskeho Vlasteneckého frontu (*Vaterländische Front*) či portugalskej Národnej jednoty (*União Nacional*),[15] ku ktorým býva HSĽS ako reprezentantka politického katolicizmu i autoritatívneho režimu často pripo-

[10] *Rodobrana*, roč. 1, 25. 7. 1926, č. 1, s. 1.

[11] TUKA, Rodobranecký katechizmus, nepaginované.

[12] Porovnaj WITT, Sabine. *Nationalistische Intellektuelle in der Slowakei 1918 – 1945. Kulturelle Praxis zwischen Sakralisierung und Säkularisierung*. Oldenbourg : Walter de Gruyter GmbH, 2015, s. 96 – 98.

[13] Tukov martýrsky obraz prenikol aj do učebníc dejepisu v období slovenského štátu, v rámci ktorého tvoril jeden z kľúčových príbehov „borby Slovákov“ za Československej republiky. Bližšie k tomu pozri KÁZMEROVÁ, Ľubica. Hranice a štátnosť. Presadzovanie ideí slovenskej štátnosti ľudovou stranou vo vyučovacom procese v rokoch 1938 – 1945. In OSYKOVÁ, Linda - HANULA, Matej (eds.). *Ideológia naprieč hranicami. Myšlienkové transfery v Európe a na Slovensku v 1. polovici 20. storočia*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 169. Charakter „martýrskeho“ príbehu V. Tuku sumarizuje publikácia Ernesta Žatka publikovaná pod pseudonymom BOR, Ján E. *Vojtech Tuka: úvod do života a diela*. Turčiansky Sv. Martin : Kompas, 1940, 216 s. Žatkov hagiografický životopis V. Tuku vyšiel o dva roky neskôr v skrátenej podobe aj v nemčine (BOR, Ján. *Dr. Adalbert Tuka : Kämpfer und Staatsmann*. Bratislava : O. Petreas, 1942, 39 s. Podobne rámcovaný príbeh ilustruje tiež publikácia BREZOVSKÝ, Ján. *Cesta k samostatnosti. Na okraj Tukovej borby*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, 96 s., prípadne ADÁMY-AREN, J. *Prof. Dr. Vojtech Tuka, prvý rektor Slovenskej univerzity*. Bratislava; Nitra : Nové Slovensko, 1940, 64 s.

[14] Tento symbol sa vyskytol na titulnej strane periodika *Rodobrana*, na čiernych rodobraneckých košeliach, kde bol symbol štylizovaný pod golierom a na strieborných odznakoch, pripnutých na šatách rodobrancov (tzv. malá a veľká rodobrana).

[15] John Rath a Carolyn W. Schum, odvolávajúc sa na Ernsta Karla Wintera, hodnotia Dollfussov režim ako „*kompromis medzi politickým katolicizmom a heimwehrským fašizmom*“, v rámci ktorého kresťanská náuka v zmysle pápežskej encykliky *Quadragesimo anno* v spojení so Spannovou koncepciou stavovského štátu mala byť ideologickou bázou „nového Rakúska“, ale zároveň nemala prerásť do dimenzií náboženského fanatizmu. RATH, John - SCHUM, Carolyn W. The Dollfuss-Schuschnigg Regime: Fascist or Authoritarian? In LARSEN, Stein Ugelvik - HAGTVET, Bernt - MYKLEBUST, Jan Petter (eds.). *Who Were the Fascists?* Bergen; Oslo; Tromsø : Universitetsforlaget, 1980, s. 251, 253. Ako sa vyjadril António de Oliveira Salazar, Portugalsko pod jeho vedením dalo cirkvi „*možnosť rekonštruovať, obnoviť jej vedúcu pozíciu vo formovaní portugalského ducha*“. Porovnaj ADINOLFI, Goffredo - COSTA PINTO, António. Salazar´s ´New State´. The Paradoxes of Hybridization in the Fascist Era. In COSTA PINTO, António - KALLIS, Aristotle (eds.). *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe*. New York : Palgrave Macmillan, 2014, s. 171.

dobňovaná. Zatiaľ čo tieto štátostrany zužovali priestor pre zavádzanie klerikalizmu viac menej len pre politickú a edukačnú prax (t. j. do občianskeho politického života a myslenia), HSĽS aplikovala teologické vnímanie aktuálnych spoločensko-politických udalostí, ovplyvnené biblickým videním sveta (súboj duálne koexistujúceho *dobra*, reprezentovaného Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a *zla*, reprezentovaného jej protivníkmi), priamo do svojho vyjadrovacieho slovníka, ideológie, národného príbehu Slovenska a Slovákov a reflexie najvyšších štátnych činiteľov Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. HSĽS, na rozdiel od Rosenbergových predstáv obsiahnutých v *Mýte 20. storočia* (*Der Mythus des 20. Jahrhunderts*), ktoré ovplyvnili viaceré európske fašistické strany a hnutia, nechcela pretvoriť tradičné chápanie kresťanstva a jeho symbolov v intenciách náboženského árijského modernizmu.[16] Prinajmenšom jej časť, inklinujúca k romanticko-mystickej ezoterike, však videla v inštrumentalizovaní martýrstva súčasť „novej politiky", uskutočňujúcej nielen politický program strany, ale aj saturovanie vyšších princípov; nadstraníckych ideálov so silným nadpozemsko-metafyzickým a eschatologickým obsahom. Príkladom takéhoto synkretizmu sekulárneho a sakrálneho kultu predstavovalo utváranie aureoly J. Tisa.

Zrod a formovanie Tisovho kultu v období slovenského štátu

Jozef Tiso nemal pred októbrom 1938 za sebou žiaden silný príbeh. Za Rakúsko-Uhorska ani Československa nesedel za svoje názory dlhé roky vo väzení, voči žiadnemu režimu sa nesprával nelojálne a mal povesť diplomata, usilujúceho sa dospieť k politickému konsenzu za rokovacím stolom. Po smrti Andreja Hlinku, ktorý sa počas života etabloval do pozície nenahraditeľného a neohroziteľného lídra HSĽS, sa situácia zmenila. Po vyhlásení autonómie HSĽS zaviedla na Slovensku autoritatívny režim a zakrátko mocensky úplne ovládla slovenskú politiku.

Dňa 18. októbra 1938 začal na Slovensku svoju činnosť Úrad propagandy.[17] Vznik takéhoto úradu spoločne so zmenenou politickou klímou naznačovali, že pomery sa budú vyvíjať podobne ako v celej fašizujúcej sa Európe. Oprávnenosť týchto domnienok potvrdili udalosti v nasledujúcom roku. Dňa 14. marca 1939 vznikol Slovenský štát úzko naviazaný na nacistické Nemecko. Snem prijal dňa 21. júla 1939 Ústavu Slovenskej republiky, ktorá jasne zdôraznila dominantné postavenie HSĽS

[16] O náboženskom árijskom modernizme bližšie píše GREGOR, Totalitarismus a politické náboženství, s. 270 – 272.

[17] K téme fungovania propagandy pod jeho záštitou pozri BAKA, Igor. Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938 – 1939. In *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 277 – 293; DARMO, Jozef. Propaganda slovenského štátu (I. časť. Formovanie jej mechanizmu). In *Otázky žurnalistiky*, 1965, s. 320 – 367; DARMO, Jozef. Propaganda Slovenského štátu (II. časť, 1939 – 1944). In *Otázky žurnalistiky*, 1967, s. 51 – 74, príp. štúdiu MICHELKO, Roman. Úrad propagandy za autonómie Slovenskej krajiny a Slovenského štátu. In MICHELKO, Roman. *Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2014, s. 35 – 83. K všeobecným otázkam týkajúcich sa dynamiky režimovej propagandy pozri napr. monografický katalóg k výstave Slovenskej národnej galérie BAJCUROVÁ, Katarína - HANÁKOVÁ, Petra - KOKLESOVÁ, Bohunka (eds.). *Sen x skutočnosť. Umenie & propaganda 1939 – 1945*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2016, 437 s., príp. užšie špecializovanú publikáciu NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Obraz nepriateľa v propagande počas II. svetovej vojny na Slovensku*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2016, 143 s.

v slovenskom politickom živote. J. Tiso ako úradujúci predseda HSĽS (poverený vedením v auguste 1938; oficiálne vo funkcii od 1. októbra 1939), premiér (14. marca – 26. októbra 1939) a prezident (od 26. októbra 1939 do apríla 1945), koncentrujúci vo svojich rukách najvyššie stranícke a štátnické funkcie, celkom prirodzene prevzal po A. Hlinkovi aj pozíciu kultovej osobnosti nového režimu a štátu.[18]

Symbolický „posun žezla" zdokumentoval filmový týždenník *Nástup* 54/1939, ktorý reportoval o spoločenských udalostiach z októbra 1939. Dramaturgia reportáže *Nástupu* s názvom *Posledná púť otca národa Andreja Hlinku* vykreslila J. Tisa, prichádzajúceho do Hlinkovho novootvoreného mauzólea, ako metaforizovaného stredovekého monarchu, ktorý si najskôr pamiatku svojho predchodcu uctí v piete modlitbou a kontempláciou („*prezident Tiso ako prvý pútnik prichádza k hrobu veľkého mŕtveho v Ružomberku*"), aby následne na akadémii v kultúrnom dome „*v Ružomberku, meste jednoty a rodolásky*" s pátosom predniesol svoj prvý prejav pomenovaný v reportáži *posolstvom*.[19] Ako uvádza filmový teoretik Martin Ciel, J. Tiso hral v ďalších častiach filmových týždenníkov čo do počtu výskytov jednoznačne prím a až v závese za ním *Nástup* prezentoval osoby iných režimových funkcionárov (ako napr. A. Macha, V. Tuku a šéfa Úradu propagandy Tida J. Gašpara).[20] Aktivity J. Tisa tvorili takisto prakticky dennodenný obsah dobovej tlače, ktorá publikovala aktuality týkajúce sa jeho politického pôsobenia, jeho prejavy a príležitostné články zverejňované vždy na titulnej strane. Popri relatívne vecných publikačných jednotkách (aj keď rámcovaných režimovou optikou) bola Tisova osoba v tlačových mé-

[18] Exemplárnu ukážku kultotvorného obrazu A. Hlinku predstavuje publikácia FAGUĽA, L. G. *Andrej Hlinka.* Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1943, 177 s., exilové dielo ELIÁŠ, Ján (ed.). *Andrej Hlinka.* Winnipeg; Calgary; St. Catharines : Ján Rekem; Ján Zeman; Ján Eliáš, 1983, 347 s., a v niečo menej patetizovanom podaní aj biografický náčrt SIDOR, Karol. *Andrej Hlinka (1864 – 1926).* Bratislava : S. n., 1934, 565 s. A. Hlinka bol po svojej smrti oficiálne titulovaný ako „zvečnelý vodca" či „otec národa". Jeho mauzóleum v Ružomberku, kde až do roku 1945 ležali Hlinkove telesné pozostatky, bolo jedným zo spirituálnych miest pamäti ľudáckeho režimu. Slovenský snem kodifikoval kult A. Hlinku aj v zákonnej podobe ako zákon č. 83/1939 Sl. z. z 25. apríla 1939 *o zásluhách Andreja Hlinku.* Znenie úvodného paragrafu zákona („*Andrej Hlinka sa zaslúžil o slovenský národ*") bolo vytesané do kameňa a umiestnené v budove snemu. SIDOR, Karol. Slovenská republika – ovocie Hlinkovho boja. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1949.* Whiting : Ján Lach, 1949, s. 35. A. Hlinka bol ako kultová postava v období rokov 1939 – 1945 námetom početných sochárskych prác v podobe pamätníkov, prostých poprsí či polfigúr na podstavci, ktoré boli umiestňované ako centrálny bod aranžmánu počas akcií politického i nepolitického charakteru. Situovaním umeleckých vyobrazení A. Hlinku do priestoru konania spoločenských akcií akoby nad nimi symbolicky držal duchovnú záštitu a dohliadal na ne, čím sa mal v mysliach ľudí stať nadčasovým a všadeprítomným. Ako poznamenala kunsthistorička Petra Hanáková, aranžmánové preferovanie mŕtveho A. Hlinku, niekedy dokonca zatieňujúce živého prezidenta a vodcu J. Tisa (v kontexte nacistickej „Novej Európy" vcelku neobvyklé), mohlo vyplývať okrem iných faktorov aj zo skutočnosti, že A. Hlinka bol pre dobových umelcov fotogenickejší než J. Tiso. HANÁKOVÁ, Petra. Umenie – štát – propaganda. In BAJCUROVÁ, Katarína - HANÁKOVÁ, Petra - KOKLESOVÁ, Bohunka (eds.). *Sen x skutočnosť. Umenie & propaganda 1939 – 1945.* Bratislava : Slovenská národná galéria, 2016, s. 64. K formovaniu kultu A. Hlinku treba súčasne poznamenať, že na jeho budovaní sa do značnej miery podieľal i on sám počas svojho života. Hlinkovo meno bolo roku 1925 včlenené do názvu Slovenskej ľudovej strany a vynímalo sa aj na titulnej strane jej tlačového orgánu, denníka *Slovák.*

[19] CIEL, Martin. *Film a politika. Ideológia a propaganda v slovenskom filme 1939 – 1989.* Bratislava : Vlna / Drewo a srd, 2017, s. 31.

[20] CIEL, Film a politika, s. 33.

diách pertraktovaná pri výročiach významných historických udalostí (najmä ak bol J. Tiso ich priamym aktérom alebo ak sa dávali do súvisu s HSĽS, resp. Slovenskou republikou). Každoročnou „povinnou jazdou" boli adoračné zdravice publikované v tlačených médiách pri príležitosti Tisových narodenín a menín.

Pôsobenie J. Tisa bolo po prvýkrát historiograficky zaznamenané v prvej modernej syntéze slovenských dejín od Františka Hrušovského, ktorý slovenský dejinný príbeh potiahol od praveku až po vznik slovenského štátu. F. Hrušovský J. Tisa vo svojej syntéze vyobrazil ako „*vynikajúceho obhajcu samobytnosti slovenského národa a jeho práv*",[21] ako politika, ktorý „*popri Andrejovi Hlinkovi mal najväčšie zásluhy na tom, že slovenský národ v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane vybudoval si takú politickú silu, ktorá zachránila Slovensko*",[22] ako predsedu prvej slovenskej vlády, ktorý „*s múdrou rozvahou a pevnou rukou spravoval osud slovenského národa v búrlivých udalostiach medzinárodnej situácie*"[23] a „*po dlhom tisícročí nástupcu slovenských vladárov*".[24]

Prezidentov kult dotvárala účelová knižná produkcia, utvárajúca imidž J. Tisa ako „otca štátu" a prvotriedneho štátnika s vizionárskym umom.[25] J. Tiso sa s rolou tvorcu a najspoľahlivejšieho ochrancu štátu stotožnil a tomuto mýtu, utváranému propagandistickým aparátom, sám uveril.[26] Okrem Tisových brožovaných prejavov a úvah, publikovaných Generálnym sekretariátom HSĽS,[27] vyšlo v období slovenského štátu niekoľko rozsiahlejších teoretických prác, usilujúcich sa dodať Tisovej politike lesk jasnozrivej štátnicko-filozofickej systematickosti. Takúto sugesciu sa v súdobej politickej kultúre snažil presadiť najmä Štefan Polakovič v spise *Tisova náuka*[28] napriek tomu, že J. Tiso žiadnu ucelenú náuku v skutočnosti neutvoril.[29] Popri ďalších Polakovičových prácach, interpretujúcich a podporujúcich Tisove stanoviská, ktoré vznikli ako reakcia na prebiehajúci mocenský zápas medzi tzv. konzervatívnym a radikálnym krídlom v rámci HSĽS (najmä dielo *Slovenský ná-*

[21] HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny.* Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 311.

[22] HRUŠOVSKÝ, Obrázkové slovenské dejiny, s. 338.

[23] HRUŠOVSKÝ, Obrázkové slovenské dejiny, s. 360.

[24] HRUŠOVSKÝ, Obrázkové slovenské dejiny, s. 360. F. Hrušovský zobrazoval J. Tisa ako pokračovateľa veľkomoravských panovníkov, ako vládcu slovenského štátu „obnoveného po tisícročí".

[25] Pre porovnanie, britský historik Ian Kershaw si všimol, že aj jedna z prvých adoračných biografizujúcich publikácií o Adolfovi Hitlerovi od Georga Schotta *Das Volksbuch vom Hitler* (1924) nacistickému lídrovi prisudzovala heroické atribúty previazané s kladnými ľudskými vlastnosťami. Výrečne o tom vypovedajú názvy jednotlivých kapitol: *Veštec, Génius, Zanietený veriaci, Skromnosť z neho vyžaruje, Verný, Človek vôle, Politický vodca, Vychovávateľ, Buditeľ, Osloboditeľ.* KERSHAW, Ian. *Hitler. I. díl. 1889 – 1936. Hybris.* Praha : Argo, 2015, s. 221.

[26] KAMENEC, Ivan. Jozef Tiso – tvorca štátu a martýr? In KREKOVIČ, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské.* Bratislava : Premedia Group, 2013, s. 193.

[27] TISO, Jozef. *Napred.* Trenčín : B. v., 1939, 23 s.; TISO, Jozef. *Za jednotu národa.* Bratislava : HSĽS, 1941, 32 s.; TISO, Jozef. *Vernosť k svojmu rodu.* Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1941, 15 s.; TISO, Jozef. *Nič pre seba, všetko pre národ.* Bratislava : HSĽS, 1943, 8 s.; TISO, Jozef. *Svojho štátu sa nezriekneme.* Bratislava : B. v., 1944, 8 s.

[28] POLAKOVIČ, Štefan. *Tisova náuka.* Bratislava : HSĽS, 1941, 386 s.

[29] JAŠUREK, Igor. Tisova koncepcia národa. Spor univerzálneho humanizmu a národného partikularizmu. In *Středoevropské politické studie,* roč. 7, 2005, č. 2 – 3, s. 264.

rodný socializmus. Ideové poznámky[30]), predstavovala exemplárny mýtotvorný produkt publikácia Alberta Šimončiča a Jozefa Polčina *Dr. Jozef Tiso – prvý prezident Slovenskej republiky*[31]. Autorská dvojica v biografii – podľa jej slov *„prvom ucelenom dielku o živote a práci prvého prezidenta Slovenskej republiky"*[32] – na rozdiel od vyššie spomenutej politickej spisby využila pre účely Tisovej glorifikácie aj citovo podfarbené charakterové črty, zdôrazňujúce jeho kladné vlastnosti, dobrotivosť a ľudovosť. A. Šimončič a J. Polčin vykreslili J. Tisa ako človeka, ktorý mal už od útleho veku vďaka svojej letore, mravnej, národnej a kresťanskej výchove všetky dispozície prevziať v dospelosti „veľké úlohy": *„Už ako malý chlapec bol akousi zvláštnosťou. Z jeho očiek žiarila istá vážnosť. Bol poslušný a nebolo ho treba prísno karhať, hoci aj on ako ostatní jeho rovesníci rád sa pobavil na všelijakých veselých príhodách* [...] *Jeho rodičovský dom, ako i jeho okolie boly teda od základov zjavne slovenské a národne uvedomené. V tomto prostredí rástol malý Jožko. Táto skutočnosť nezostala bez blahodarného vplyvu na utváranie jeho mladej, vnímavej slovenskej duše a charakteru."*[33]

Autori, pôvodom z Kolároviec neďaleko Tisovej rodnej Bytče, mali možnosť rozprávať sa počas príprav knihy s viacerými osobami spätými so životom J. Tisa, a tak oslavný obraz politickej kariéry dofarbiť historkami poľudšťujúcimi jeho osobnostný profil a približujúceho ho „bližšie k ľudu".[34] Na publikácii stojí za povšimnutie najmä evidentná snaha autorov zdôrazňovať Tisovu politickú predestináciu, pevné puto so službou národu a jeho zviazanosť s obyčajnými ľuďmi: *„Mladý Dr. Tiso cítil, že slovenský ľud a národ potrebuje jeho služby a toto vedomie hnalo ho s elánom do borby s tvrdým životom* [...] *Dr. J. Tiso za veľkých ovácií prevzal svoje sídlo, odobral sa doň, aby po dlhých a smutných rokoch slovenského utrpenia zasadol za kormidlo vedenia slovenského národa slovenský vladár. Viedol národ svoj obozretne a skvelo ako predseda vlády, nedopustil naň nijakú krivdu a z tejto vďačnosti vložil národ do rúk tohto dokázaného Vodcu 26. októbra svoj osud s presvedčením, že bude ho viesť podľa svojho najlepšieho umu a sily, spravodlivo, na radosť a spokojnosť všetkých pokojamilovných Slovákov. Po voľbe a skončených slávnostiach shromaždený slovenský ľud odobral sa do svojich domovov zvestovať všetkým krajom, mestám a dedinám, že Slovensko má svojho vladára, ktorý svojou prezieravosťou doviedol národ k méte samostatnosti a povedie ho úspešne i ďalej v zachovaní štátnosti za podpory a spolupráce celého slovenského národa..."*[35]

Obraz J. Tisa ako človeka a zároveň mesianistického vodcu zviazaného s rodnou pôdou, ktorý dokáže národu zabezpečiť „prácu a chlieb", frekventovane for-

[30] POLAKOVIČ, Štefan. *Slovenský národný socializmus. Ideové poznámky.* Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1941, 157 s. K charakteru a dynamike tohto mocenského súboja na pozadí ideologického sporu pozri bližšie napr. PEKÁR, Martin. Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In FIAMOVÁ, Martina - HLAVINKA, Ján - SCHVARC, Michal a kol. *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 137 – 154.

[31] ŠIMONČIČ, Albert - POLČIN, Jozef. *Dr. Jozef Tiso – prvý prezident Slovenskej republiky.* Bratislava : Sväz slovenských kníhkupcov a nakladateľov, 1941, 105 s.

[32] ŠIMONČIČ - POLČIN, Dr. Jozef Tiso, s. 7.

[33] ŠIMONČIČ - POLČIN, Dr. Jozef Tiso, s. 8.

[34] Pozri predovšetkým spomienky Tisovho učiteľa Alojza Brunnera: ŠIMONČIČ - POLČIN, Dr. Jozef Tiso, s. 12 – 14.

[35] ŠIMONČIČ - POLČIN, Dr. Jozef Tiso, s. 22, 102.

sírovali aj filmové týždenníky, implementujúce v kontexte slovenských lokálnych špecifík národnosocialistickú koncepciu *Blut und Boden*, prejavujúcu sa vo vládnej programovej podpore poľnohospodárstva, industrializácii krajiny a výstavbe cestných komunikácií, propagujúcich Slovensko pod Tisovým vedením. Kult J. Tisa ako „pastiera", ktorý na rozdiel od predošlého československého režimu dokáže Slovákom a Slovenkám za každých okolností zabezpečiť uspokojenie základných sociálno-ekonomických potrieb, podprahovo podsúvali predovšetkým spravodajské reportáže zobrazujúce J. Tisa s rýľom v ruke pri slávnostných výkopoch stavieb,[36] s veselým budovateľským hudobným pozadím.

Na tvorbe mesianistického obrazu J. Tisa participovala v podstatnej miere nielen filmotvorba, ale hlavne propagandistická fotografia. Fotografie prezidenta, ktoré prešli cenzúrou a dostali sa do obehu, ho stvárňovali ako charizmatického zvestovateľa politického náboženstva, pomyselného „národného apoštola", využívajúc pritom momenty objektívom zachytenej výrečnej neverbálnej komunikácie (energické gestá, kázensky zdvihnutý prst, no i roztvorená náruč signalizujúca prívetivosť atď.), kombinované pri vytváraní Tisovho pozitívneho imidžu s ľudomilnými zábermi v bezprostredných rozhovoroch s radovým obyvateľstvom, z ktorých srší, slovami kunsthistoričky Bohunky Koklesovej, obojstranná „*bázeň, citová náklonnosť a sentimentálna rozne̓žnenosť*".[37] Tisovo „splývanie s ľudom" bolo v tomto kontexte vzdialenejšie napríklad od formatívnej súčasti Mussoliniho kultu, pomenovaného historikmi *romanità*,[38] v rámci ktorého bol *Duce* prezentovaný ako nadčlovek schopný konať prakticky akúkoľvek duševnú alebo telesnú činnosť a preukázať v nej všestranný talent. Vzhľadom na Tisove telesné proporcie a kňazský stav mohol ľudácky propagandistický aparát skutočne len ťažko imitovať možnosti talianskeho ministerstva ľudovej kultúry (MinCulPop), pestujúceho obraz B. Mussoliniho ako obratného automobilového jazdca na športovom aute, pilota a atléta.[39] Prezentovanie J. Tisa v tomto smere malo podstatne konzervatívnejší charakter a kultotvorný diškurz v slovenskom štáte sa vo vzťahu prezidenta k národu obmedzoval len na kreovanie imidžu vodcu – politického jasnovidca, ukazujúceho ľudu správnu cestu, čo J. Tisovi dvíhalo politické sebavedomie, utvrdzovalo ho v presvedčení o prirodzenom postavení „prvého Slováka" a jedinom oprávnenom hlásateľovi „národného evanjelia".[40] Toto Tisovo hlboké presvedčenie sa následne odrážalo vo

[36] KOKLESOVÁ, Bohunka. *V tieni Tretej ríše. Oficiálne fotografie slovenského štátu.* Bratislava : Slovart; Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, 2009, s. 32 – 33.

[37] KOKLESOVÁ, V tieni Tretej ríše, s. 59.

[38] K problematike bližšie pozri NELIS, Jan. Constructing Fascist Identity: Benito Mussolini and the ideology of romanità. In *Classical World: A Quarterly Journal on Antiquity*, 2007, s. 391 – 415; v podrobnejšej podobe v monografii NELIS, Jan. *From ancient to modern: the myth of romanità during the ventennio fascista. The written imprint of Mussolini´s cult of the ´Third Rome´.* Bruxelles; Roma : Belgisch Historisch Instituut te Roma; Instituto Storico Belga di Roma, 2011, 243 s.

[39] MILZA, Pierre. *Mussolini.* Praha : Volvox Globator, 2013, s. 310.

[40] Profesor psychológie Anton Jurovský zhrnul dobové požiadavky na ideálneho vodcu vo svojej brožúre, vydanej Hlavným veliteľstvom Hlinkovej gardy s názvom *Vodcovstvo a vodcovská osobnosť.* Základné osobnostné črty vodcu zosystematizoval do šiestich bodov, ktoré zároveň aj teoreticky rozviedol: 1. Jasné vedomie cieľa, 2. Ovládnutie prostriedkov, 3. Vytrvalosť, 4. Samostatnosť, 5. Zodpovednosť, 6. Vedomie cieľa u podriadených. „*Vodcovská činnosť alebo vodcovstvo znamená prácu s inými na nás sverenými ľuďmi, ktorou ich privádzame k určitému cieľu* [...] *Vodcovská funkcia nie je len titul, ne-*

vnútropolitických konfliktoch, ktoré už počas vojny, no ešte vo väčšej miere po roku 1945 formovali výrazne tendenčný obraz manichejskej bipolarity vojnovej ľudáckej politiky: „dobrého" Tisa a „zlého" dvojzáprahu Tuka – Mach.

Reálna historická postava alebo symbol? Dotváranie a rozvíjanie Tisovho kultu v exile

Dňa 27. apríla 1945 J. Tiso predniesol v rozhlasovom vysielači v rakúskom Kremsmünsteri svoj posledný prejav. Bývalý prezident Slovenskej republiky, ktorý už mesiac pobýval za jej hranicami, v prejave nezaprel obľubu v biblických prirovnaniach, keď seba a slovenskú vládu prirovnal k trpiteľskému údelu Ježišovej rodiny na úteku pred Herodesovým prenasledovaním.[41] J. Tiso sa od chvíle, keď vstúpil na nemeckú pôdu v apríli 1945 až do svojho konca na popravisku o dva roky neskôr, cítil byť „obetným baránkom" myšlienky slovenskej štátnej samostatnosti a nepripúšťal si, že sa do danej situácie dostal v dôsledku vlastnej politiky. Obžalobu, pripravovanú po jeho opätovnom vydaní do Československa v októbri 1945, považoval za vykonštruovanú a proces, vedený od 2. decembra 1946 do vynesenia rozsudku 15. apríla 1947, za divadlo zinscenované politickými nepriateľmi. Nulová sebareflexia vlastných politických zlyhaní sa, napokon, prejavila i počas samotného súdneho konania, keď J. Tiso neprejavil ani náznak ľútosti a vyslovil sa, že keby mal možnosť vrátiť čas späť, na svojom politickom konaní by nič nezmenil.[42] J. Tiso sa neodpútal od martýrskej autoštylizácie ani v posledných riadkoch, adresovaných Slovákom pred popravou. V *Odkaze slovenskému národu* uviedol: „*V duchu tejto obety, ktorú prinášam, odkazujem slovenskému národu, aby bol svorný a jednotný v sledovaní veľkej zásady: Za Boha a národ – vždy, všade a v každom ohľade* [...] *Tomuto zákonu slúžil som celý svoj život, a preto sa považujem za mučeníka v prvom rade obrany kresťanstva proti boľševizmu* [...] *Svornosť národa nech je pokrstená mojou obeťou. Cítim sa byť mučeníkom prirodzených práv slovenského národa a protiboľševického stanoviska.*"[43]

Nezávisle od tohto politického testamentu, ktorý vyniesol von z cely Tisov obhajca Ernest Žabkay,[44] kult martýria bývalého slovenského prezidenta aktívne budovali predstavitelia ľudáckej emigrácie a proľudácky orientovaní americkí Slováci. Aktivitou na tomto poli vynikal najmä Ferdinand Ďurčanský, bývalý minister zahraničných vecí a vnútra slovenského štátu a od roku 1945 predseda exulantského Slovenského akčného výboru (SAV): „*Najlepší synovia nášho národa sú dnes po ža-*

znamená len nejakú formalitu; vodcovstvo znamená činnosť, prácu...". JUROVSKÝ, Anton. *Vodcovstvo a vodcovská osobnosť (so zreteľom na naše pomery).* Bratislava : Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy, 1942, s. 20 – 21, 23 a n.

[41] HRADSKÁ, Katarína (ed.). *Jozef Tiso. Prejavy a články (1944 – 1947), III. zv.* Bratislava : Pro Historia; Historický ústav SAV, 2010, dok. 21, s. 45 – 46.

[42] RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992.* Praha : Vyšehrad; Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 342; tiež napr. Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, S – 429 – 2. Vyjadrenie prokurátora Antona Rašlu k otázke udelenia milosti z 15. 4. 1947 a ABS Praha, 310 – 20 – 19. Správa o politickej situácii na Slovensku koncom mája 1947.

[43] ČULEN, Konštantín. *Po Svätoplukovi druhá naša hlava.* Partizánske : Garmond; Priatelia prezidenta Tisu v cudzine a na Slovensku, 1992, s. 537.

[44] *Proces s dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho.* Bratislava : Tatrapress, 1990, s. 254.

lároch a koncentrákoch a mnohí vydali svedectvo krvi a svojej vernosti voči Slovenskej republike. Avšak z utrpenia sa rodí sloboda. Slovenská krv tečie, nad Slovenskom ležia tmavé mračná, ale idea Slovenskej republiky dnes prežiaruje všetky bolesti a trpkosti chvíle,"[45] písal F. Ďurčanský v ohlase SAV ku Slovákom, publikovanom aj v krajanskom periodiku *Slovenská obrana* v Spojených štátoch amerických.

F. Ďurčanský personifikoval mučenícky konštrukt priamo na Tisovu osobu v materiáli *O diele, usmrtení a spálení dr. Tisa*, kde nielenže spochybnil opodstatnenosť ktoréhokoľvek bodu obžaloby, ale zároveň vyzval naštartovať kampaň za očistenie mena a „*posvätnej pamäti prezidenta dr. Tisa* [...], *nadovšetko vynikajúceho syna svojho národa prekonavšieho všetky historické postavy Slovenska*".[46] Jednotlivé state propagandistického materiálu, distribuovaného Slovenským akčným výborom, J. Tisa častovali najhonosnejšími superlatívmi, ako napríklad *Kresťanský milovník slobody*, *Prirodzeného práva verný sluha*, *Príklad človeka kresťanského stavu*, *Tvorca sociálnej reformy*, *Obhajca viery* či *Obhajca kresťanstva*. Materiál súčasne rozvádzal príbeh „umučeného" a „potupeného" J. Tisa v línii radikálne protičeskej a protiboľševickej doktríny SAV, ktorej správnosť F. Ďurčanský legitimizoval na pozadí Tisovho tragického osudu, pripisovaného na vrub Čechom a komunistom. Tisovu popravu a klamlivú historku o osude jeho telesných pozostatkov F. Ďurčanský navyše vzťahoval na celú komunitu katolíkov ako urážku ich všetkých, čím dodal dovtedy viac menej nacionálne rámcovanému mýtu konfesionálny aspekt.[47]

Spomínanie na J. Tisa v týchto intenciách nezostalo len pri komemorovaní jeho smrti na stránkach emigrantských periodík či propagačných tlačovín. Už 30. mája 1947 sa clevelandskí Slováci stretli v Bedforde v kaplnke Panny Márie Levočskej, kde J. Tisovi slávnostne zasvätili pamätný deň. Počas omše, celebrovanej clevelandským biskupom Edwardom F. Hobanom, sa slovenskej komunite v počte 800 – 1 000 osôb prihovoril Mikuláš Šprinc. Šprincov prejav obsahom korešpondoval s obrazom J. Tisa ako hrádze voči zlu. J. Tiso bol podľa M. Šprinca nielen záchrancom cyrilo-metodského dedičstva, prekážkou proti „*vlkom novopohanstva*", ale aj

[45] Archiv Ministerstva zahraničních věcí (A MZV) Praha, f. Teritoriální odbory – obyčejné (TO-O), Itálie 1945 – 59, šk. 11. Materiál *Odboj za obnovenie Slovenskej republiky*.

[46] A MZV Praha, f. TO-O, USA, 1945 – 59, šk. 23. Materiál *Posvátní památce vysoce vynikajícího muže...*

[47] F. Ďurčanský písal: „*Aby dielo nenávisti bolo dovŕšené až k poslednému, dali Česi a komunisti jeho telo spáliť, aby sa jeho hrob nestal slovenskému národu posvätným miestom. Jeho telo bolo preto prevezené do českého mesta Brna a tam v krematóriu hanebným spôsobom v prach obrátené* [...] *Činom týmto bola zneuctená nielen pamiatka Dr. Tisa, ale tiež pobožný všetkých katolíkov celého sveta zvyk pochovávania mŕtvych.*" A MZV Praha, f. TO-O, USA, 1945 – 59, šk. 23. Materiál *Posvátní památce vysoce vynikajícího muže...* Príbeh o vykopaní Tisových pozostatkov z hrobu na Martinskom cintoríne v Bratislave a ich prevezení na kremáciu do Brna sa nezakladá na pravde. Spoločnosť Andreja Hlinku v zastúpení Stanislavom Májekom, ktorá hrob spravovala, nechala v roku 2007 vykonať testy DNA na vzorke kostí uložených v hrobe. Genetické testy s presnosťou na 99,93% potvrdili, že ide o telesné pozostatky J. Tisa. Okrem toho sa pri exhumácii našli Tisove osobné predmety, ako napr. okuliare v puzdre, zvyšky ruženca, topánky, zachovaný kňazský kolárik a zvyšok štóly, vloženej pri pohrebe do truhly. Informácie o exhumácii dostupné na internete online: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/157834-pozostatky-patria-na-9993-percenta-tisovi/>; <http://www.pohrebnictvo.sk/exhumacie-na-slovensku/>. Lživú historku o Tisovej kremácii a rozprášení jeho popolu na príkaz štátnych orgánov exilové kruhy šírili ako zaručený fakt, pretože to spadalo do príbehu mučeníka, potupovaného nepriateľmi ešte aj po smrti. Pozri napr. VNUK, František. *Dr. Jozef Tiso. President of the Slovak Republic*. Sydney : The Association of Australian Slovaks, 1967, s. 41.

záchrancom slovenských Židov, z ktorých mu údajne tisícky ďakovali za záchranu života (!). Počas poobedňajšieho pokračovania akcie účastníci akcie umiestnili veľký Tisov portrét k pomníku padlých vojakov a vyzdobili ho vencami.[48]

V bulletine s príznačným názvom *Slovenský martýr*, vydanom pri príležitosti bedfordského stretnutia, boli z Tisovej popravy obvinení slobodomurári a komunisti, ktorí mali zariadiť jej vykonanie, „*aby zničili jak slovenské povedomie, tak i katolícku silnú vieru v Krista*".[49] Konšpiratívne hľadanie vinníkov v rôznych variáciách, sledujúcich zároveň i domnelý vedľajší cieľ (pomsta Slovákom, pokorenie národa, útok voči katolíckej cirkvi atď.), sa stalo chrbtovou kosťou kultového naratívu Tisovej martýrskej legendy.[50]

Krajanské organizácie v Amerike zohrávali v procese kultotvorby v prvých rokoch po Tisovej poprave kľúčovú úlohu. Vzhľadom na spoločensko-politické prostredie, v akom pôsobili, sa pred americkou i svetovou verejnosťou usilovali formovať obraz J. Tisa ako obete komunistov a súčasne navodiť dojem, že jeho poprava nebola popravou vykonanou za objektívne dokázané zločiny v riadnom (hoci revolučnom) súdnom procese, ale politickou vraždou, argumentujúc paralelami z krajín utvárajúceho sa východného bloku (proticirkevná politika a dlhoročné prenasledovanie kňazov v Sovietskom zväze, Stepinacov proces v Juhoslávii, antiklerikálne kampane komunistov v demokratickom Taliansku atď.).[51] Krajanské organizácie sa pravdepodobne nádejali, že vtesnanie J. Tisa do polohy obete komunistických represálií môže byť v atmosfére prebiehajúcej studenej vojny Západom akceptované a môže sa stať impulzom pre revíziu chladného amerického postoja k slovenskej samostatnosti.

Zrejme z toho dôvodu začali slovenské periodiká v Amerike vo zvýšenej miere J. Tisa prezentovať nielen ako neprávom odsúdeného a popraveného antikomunistu, ale tiež ako demokrata. Sám J. Tiso sa pritom prinajmenšom v období pôsobenia vo vysokých funkciách za demokrata nepovažoval a už na jeseň 1938 celkom otvorene posielal politické strany „do čerta", osobujúc si právo „*tlmočiť vôľu a hlas ľudu*".[52] Proľudáckym krajanským organizáciám, ani ľudáckym exulantom však obraz Tisa – autoritára z politických dôvodov nevyhovoval. Americké úrady mali o charaktere ľudáckeho režimu vlastné poznatky neskreslené krajanskou propagandou a nerobili si o ňom žiadne ilúzie. Štýl, akým clevelandská pobočka Slovenskej ligy v Amerike a Slovenskej katolíckej federácie prezentovala Tisovu osobnosť, to v žiadnom prípade neovplyvnilo.

Pri prvom výročí popravy obe spomínané clevelandské organizácie zorganizovali v Bedforde pamätný deň, ktorého súčasťou bola smútočná svätá omša celebrovaná na počesť Tisovej pamiatky. Bezprostredná vlna inštrumentalizovania smrti bývalého slovenského prezidenta nezoslabla ani po roku od nej. Dňa 18. apríla 1948

[48] A MZV Praha, f. TO-O, USA, 1945 – 59, šk. 23. Správa generálneho konzula ČSR v USA ministerstvu zahraničných vecí a veľvyslanectvu ČSR vo Washingtone z 10. 6. 1947.

[49] A MZV Praha, f. TO-O, USA, 1945 – 59, šk. 23. Bulletin *Slovenský martýr*, 30. 5. 1947, s. 5.

[50] Porovnaj VONDRÁŠEK, Václav - PEŠEK, Jan. *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita.* Bratislava : VEDA, 2011, s. 250.

[51] A MZV Praha, f. TO-O, USA, 1945 – 59, šk. 23. Bulletin *Slovenský martýr*, 30. 5. 1947, s. 5.

[52] *Slovák*, roč. 20, 1. 11. 1938, č. 249, s. 1 – 2.

vystúpil v slovenskom vysielaní clevelandského rozhlasu benediktín Ondrej Pier, ktorý na margo *„národného hrdinu, mučeníka a neohrozeného bojovníka za slobodu a demokraciu* (!)" s teologickým pátosom poznamenal: *„Jeho čistá duša, svätá duša sa odpútala od tela a vzlietla vysoko k nebu, kde ho nebeský Otec zaiste prijal do zboru svätcov a odkiaľ bude pomáhať úbohým a zotročeným svojim slovenským bratom v ich ďalšom boji za samostatný slovenský štát.*" O. Pier bol jedným z prvých hlásateľov historicky najvypuklejšej dezinterpretácie Tisovej politickej činnosti, keď – podľa jeho slov – J. Tiso vykonal *„veľkú humanitnú službu v prospech Židov, ktorí utekali na Slovensko z Nemecka, Poľska, Maďarska a z ostatných zemí obsadených nacistami*".[53]

Insitná apológia J. Tisa, ktorá z pohľadu dnešných poznatkov škandalózne znásilňovala základné historické fakty, mohla byť do určitej miery poznačená neinformovanosťou amerických Slovákov o vývoji na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Americkí Slováci mali tendenciu prijímať niektoré skutočnosti o ľudáckom režime najmä pod vplyvom nastupujúceho studenovojnového rozpoltenia sveta ako „komunistickú propagandu". Odmietali si pripustiť politické zlyhania slovenskej vlády, obzvlášť tak závažného charakteru, akou bola participácia na holokauste vlastných občanov či na vojnových zločinoch po potlačení Slovenského národného povstania. Mienka demokratického Západu o Tisovom režime sa však ani v dôsledku krajanského výkladu dejín nezmenila. Časom aj najaktívnejší obhajca slovenskej samostatnosti F. Ďurčanský pochopil, že povyšovanie J. Tisa do roviny teologických predobrazov svätca je, berúc na zreteľ jeho politické aktivity vo vojnových rokoch, úplne kontraproduktívne. Štát, ktorého bol J. Tiso hlavným predstaviteľom, sa okolnosťami svojho vzniku, lojalitou k nacistickému Nemecku a vyhlásením vojny Spojeným štátom americkým v decembri 1941 tak skompromitoval, že stanovisko Washingtonu k nemu bolo nemenné. Ďurčanského príspevok o J. Tisovi z roku 1962 uverejnený v revue Antiboľševického bloku národov, združujúceho protikomunisticky orientované organizácie emigrantov z východného bloku, implicitne preukazoval zásadný posun v prezentácii bývalého slovenského prezidenta. Na rozdiel od krajanskej tlače v Amerike v ňom nenájdeme žiadne radikálne prekrúcania dejín Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 či neúmernú adoráciu J. Tisa zasadenú do náboženských podobenstiev, aj keď jeho obraz zostával prirodzene výsostne pozitívny.[54]

---

[53] A MZV Praha, f. TO-O, USA, 1945 – 59, šk. 23. Správa generálneho konzula ČSR v USA ministerstvu zahraničných vecí a veľvyslanectvu ČSR vo Washingtone z 20. 4. 1948. Zo strany O. Piera išlo o značne poprekrúcaný výklad migrácie Židov smerom na Slovensko. Z Nemecka, Poľska a ostatných krajín na Slovensko počas vojnových rokov neprúdili žiadne zmienky hodné počty Židov. Určitú výnimku predstavovali maďarskí Židia, aj to však len v období, keď v Maďarsku prebiehali deportácie (máj – júl 1944) a na Slovensku boli, naopak, dočasne pozastavené (október 1942 – september 1944). Inak sa migračné tendencie židovského obyvateľstva prejavovali hlavne smerom zo Slovenska do cudziny i vzhľadom na skutočnosť, že slovenské protižidovské zákony a perzekučné opatrenia boli jednými z najdrastickejších v celej Európe. K problematike perzekúcie Židov na Slovensku a otázke záchrany časti z nich formou emigrácie/úteku pozri syntézy KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie.* Bratislava : Archa, 1991, 285 s.; NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945.* Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2016, 496 s.

[54] *ABN Correspondence. Monthly Bulletin of the Antibolshevik Bloc of Nations*, Vol. 13, 1962, č. 1, s. 1 – 2.

Odklon od zasadzovania J. Tisa do konštruktu nábožensko-mystického mučeníctva však bolo možné pozorovať už skôr. Proľudácky exil, pravdepodobne v snahe dodať svojim argumentáciám určitú odbornú vážnosť aj pred medzinárodným fórom, začal približne od konca 40. rokov rozvíjať obraz J. Tisa ako osoby „*zločinne odstránenej z vedenia slovenského národného a politického života*", pričom hlavným realizátorom „*koncentrovanej zločinnosti a pomsty*" sa v tomto naratíve stal československý prezident Edvard Beneš a komunisti. Bývalý slovenský diplomat Jozef Cieker v jubilejnom zborníku k výročiu v tom čase už nejestvujúcej Slovenskej republiky na okraj súvislostí Tisovej osoby a popravy poznamenal: „*Mučenícka smrť Jozefa Tisu a oslávenie jeho nedá sa a nebude sa dať oddeliť od tohto pozadia, na ktorom, vo svätzku zpečatenom smluvou zrady, krvi a zločinu, pohybuje sa a večne sa bude pohybovať odporná, slinou pomsty označená tvár Eduarda Beneša, na ktorej žiadny maliar, žiadna propagačná procedúra úsmev čistého svedomia nikdy nevylúdi...*"[55]

Podobné konštatovania o Benešovom eminentnom záujme nechať J. Tisa zlikvidovať v spoločne pripravovanom komplote s Kremľom prostredníctvom justície ovládanej komunistami utvorili základ príbehu, vďaka ktorému získal Tisov kult výrazne protičeský obsah. E. Beneš bol vykresľovaný ako hlavná zodpovedná osoba za vykonanú exekúciu, pričom závažné obvinenia vznesené voči J. Tisovi v súvislosti s výkonom jeho štátnických a straníckych mandátov neboli v kultotvornej spisbe reflektované ako podstatné či objektívne.

Sakrálny kult J. Tisa bol vo vnútri proľudáckych exilových komunít posilňovaný propagačnými kampaňami. Kampane, späté zväčša s rôznymi výročiami, sa usilovali, aby Tisov kult nebol len záležitosťou historizujúcich intelektuálov, ale aby prenikol do širokých exulantských sociálnych vrstiev. Exilové organizácie v demokratickom svete produkovali najrozličnejšie spomienkové predmety s Tisovou podobizňou – napr. obrazy do domácností, nálepky, poštové karty, tlačené modlitebné skladačky, ba aj kreslený komiks[56]. Zahraničná Matica slovenská pod predsedníctvom Františka Fugu nechala pre krajanské kultúrne domy, úradovne a stretávacie miestnosti vytlačiť veľký farebný portrét J. Tisa. Redaktor *Kanadského Slováka* Marián Jankovský dal pri príležitosti vyhláseného Slovenského dňa Jozefa Tisa pre Múzeum Zahraničnej Matice slovenskej vyhotoviť Tisov obraz v rozmeroch 2x1,5 metra. Argentínski Slováci J. Tisovi odhalili mramorovú tabuľu s plaketou a vyrytým posledným odkazom. V kostoloch v americkom Lakewoode a kanadskom Ontariu sa Tisov portrét dokonca stal súčasťou chrámovej výzdoby.[57]

---

[55] CIEKER, Jozef. Prvý prezident Slovenskej republiky. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1949.* Whiting : Ján Lach, 1949, s. 93.

[56] Komiks Paula C. Fallata vyšiel nákladom Prvej katolíckej slovenskej jednoty. Na svojich stránkach líči prostomyseľný príbeh J. Tisa od 14. marca 1939 až po jeho smrť. J. Tiso je v ňom vyobrazený ako slovenským národom milovaný, zbožný katolík a dobrotivý človek, ktorý sa úporne prieči nacistickej zahraničnej politike voči Slovensku, aktívne zachraňuje Židov a nakoniec po odmietnutí ponuky Sovietov stať sa hlavou Slovenskej sovietskej republiky padá na úteku v exile do ich zajatia. Po politickom procese, usmerňovanom Sovietmi, zomiera mučeníckou smrťou kopírujúc v posledných hodinách a minútach života Kristove repliky a správanie pred ukrižovaním. FALLAT, Paul C. *Slovakia´s National Martyr. Father Tiso.* Cleveland : First Catholic Slovak Union, 1978, 8 s.

[57] ELIÁŠ, Ján (ed.). *Prezident Jozef Tiso.* St. Catharines : Ján Eliáš, 1978, s. 206 – 209.

Špecifickú formu sakrálneho uctievania J. Tisa jeho stúpencami v exile predstavovali púte v bavorskom Altöttingu, poslednom mieste pobytu bývalého slovenského prezidenta na slobode, kde bol v júni 1945 v tamojšom kapucínskom kláštore zadržaný orgánmi americkej vojenskej kontrarozviedky CIC.[58] Stretnutia v Altöttingu mali voľne nadväzovať na každoročne organizované slávnosti 14. marca, usporadúvané Slovenským oslobodzovacím výborom (nástupcom SAV) na čele s Ferdinandom Ďurčanským a na prvú púť do Puchheimu dedikovanú J. Tisovi, ktorú v apríli 1948 zorganizovali slovenskí utečenci žijúci v Rakúsku.[59] Iniciátor alltötinských pútí Štefan Valko sa pri počiatočných snahách o založenie pútnickej tradície stretával v politických, ako aj cirkevných kruhoch s neporozumením pre svoju myšlienku. Š. Valko sa usiloval nakontaktovať na predstaviteľov exulantských organizácií so zámerom, „*aby mi pomohli zistiť a vyhľadať všetky miesta, v Nemecku a v Rakúsku, kde sa zdržiavali naši vládni predstavitelia, aby sme tam mohli robiť spomienkové oslavy, a aby sme sa dozvedeli, kde a čo sa dialo s naším prezidentom, kde a kedy začala jeho krížová cesta, po amerických koncentrákoch a českých väzniciach*“.[60]

Odmeraný postoj západonemeckých a rakúskych úradov a cirkevných inštitúcií k akciám, na ktorých organizátori v pozitívnom svetle komemorovali predstaviteľov nacistickej „Novej Európy“, bol celkom pochopiteľný. Politická doktrína Nemeckej spolkovej republiky i Rakúska stála na pilieroch antifašizmu. Prejavy glorifikácie osôb, ukotvených v kolektívnej pamäti v pozícii vojnových zločincov, mohli štátne orgány len ťažko tolerovať.[61]

Š. Valkovi sa napokon podarilo predstavenstvo kapucínskeho kláštora v Altöttingu presvedčiť a dňa 21. apríla 1979 sa v tomto bavorskom mestečku uskutočnil prvý z devätnástich ročníkov pútí. Púte sa konali až do roku 1997, keď predseda Konferencie biskupov Slovenska (KBS) Rudolf Baláž informoval Š. Valka, že na základe uznesení plenárneho zasadnutia z 24. – 25. marca 1997 KBS nemôže prijať záštitu nad púťou.[62] Po strate duchovnej záštity pútnická tradícia zanikla.

Počas jednotlivých pútí v Altöttingu bol pre návštevníkov okrem zádušnej svätej omše za J. Tisa pripravený taktiež sprievodný program s adoračným podtextom. Pútnici mali možnosť navštíviť izbu, v ktorej sa J. Tiso na jar 1945 ukrýval pred zatknutím. V izbe bol vystavený veľký Tisov portrét, zarámovaný posledný odkaz pred popravou a niekoľko jeho osobných predmetov, ktoré ako pomyselné národné relikvie dotvárali sakrálny rámec podujatia. Po prehliadke Tisovej izby sa návštevníci odobrali do miestnej kaplnky, kde sa modlili za pád komunizmu, obnovenie

[58] ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil.* Bratislava : Lúč, 2006, s. 466.

[59] ELIÁŠ, Prezident Jozef Tiso, s. 206.

[60] VALKO, Štefan. *Spomienky na slovenský politický exil.* Kópia v osobnom archíve autora.

[61] Pre myšlienkový svet organizátorov pútí v Altöttingu je príznačné vyjadrenie Š. Valka, ktorý si úradné prekážky v povoľovaní stretnutí vysvetľoval po svojom: podľa Valkovej mienky pripomínanie si Tisovej pamiatky nehatili nemecké a rakúske úrady, ale československá Charta 77, podľa Š. Valka „*sionisticko-neokomunistická mafia*“ ovplyvňujúca mienku západného sveta a platforma zastrašujúca slovenské exulantské organizácie v „slobodnom prejavení slovenského ducha“. Domnelé chartistické aktivity proti povoleniu pútí Š. Valka údajne ešte viac nabudili a utvrdili v správnosti jeho zámeru. VALKO, Spomienky na slovenský politický exil.

[62] CAGÁŇ, Igor. Slovenské národné púte za mučeníka Jozefa Tisu do Altöttingu. In *Memoriál mučeníka Jozefa Tisu.* Prešov : Nové slobodné Slovensko, 2014, s. 3, 8.

samostatnosti Slovenska a Tisovo blahorečenie. Kolorit pútí dotvárali pútnici nesúci na svojich pleciach veľký drevený kríž, alegoricky odkazujúci na paralely medzi Kristovým a domnelým Tisovým mučeníctvom za vieru. Spirituálnu časť pútí dopĺňala kultúrna akadémia a prednášky o Tisovom živote, ladené v intenciách kultového diškurzu.[63]

Podoby Tisovho kultu na Slovensku po roku 1989 medzi pamätníckou nostalgiou, vedomým legendarizovaním a obskúrnou transcendentnosťou

Spoločensko-politické zmeny v Československu na jeseň 1989 zbúrali v humanitných vedách ideologické bariéry, ktoré v časoch socializmu bránili konštruktívnemu dialógu a interpretačnej pluralite. Veľmi populárnym heslom prvých poprevratových rokov sa stalo „odhaľovanie zamlčiavaného", „detabuizovanie" a „prehodnocovanie" rozporuplných tém. Do tejto kategórie spadala aj osoba J. Tisa. Z iniciatívy vtedajšieho podpredsedu Slovenskej národnej rady, historika Milana Zemka, bolo v dňoch 5. – 7. mája 1992 zorganizované veľké sympózium v Častej-Papierničke pod názvom *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu* za účasti významných historikov, pôsobiacich pred rokom 1989 na domácej pôde, ako aj v exile. Toto podujatie, ktorého výstupy vyšli v rovnomennom zborníku, jasne naznačilo, že historici participujúci pred rokom 1989 na utváraní Tisovho kultu v exile nie sú ochotní akceptovať akékoľvek iné než svoje vlastné interpretácie. Ich výklad Tisovho pôsobenia v skutočnosti nemal charakter „nového pohľadu", ako to zdôrazňovali, ale bol len reprodukovaním odborne neudržateľných kultotvorných fráz exilovej proveniencie. Priepasť medzi kritickou historiografiou a touto platformou sa v ďalších rokoch prehlbovala a vyústila do úplného odcudzenia domáceho a exilového diškurzu o slovenskom štáte.

Exiloví historici[64] a bývalí predstavitelia slovenského štátu, ktorí sa natrvalo alebo prechodne vrátili na Slovensko (Milan S. Ďurica, František Vnuk, Jozef M. Kirschbaum a i.) síce Tisovmu kultu utvárali odbornú a morálnu podporu, no v praxi ho šírili predovšetkým rôzne občianske združenia a marginálne politické zoskupenia, charakteristické silnou nostalgiou za ľudáckym režimom.[65] Takéto tendencie existovali predovšetkým v časti Kresťanskodemokratického hnutia a Slovenskej národnej strany (SNS). Snahy o rehabilitáciu J. Tisa postavené na kultotvornej apologetike však neprenikli do oficiálnej politiky týchto strán a zostali doménou periféri-

[63] VALKO, Spomienky na slovenský politický exil.

[64] Historik Marek Havrila správne poznamenal, že slovenská exilová historiografia *„predstavuje pomerne zložitý a bohato štruktúrovaný problém"*. HAVRILA, Marek. Slovenská exilová historiografia v rokoch 1945 – 1968. In *Historický zborník 15*, 2005, č. 2, s. 89. Hoci obsah pojmu „exiloví historici" zo svojej podstaty nemožno redukovať len na historikov stojacich interpretačne na *„koncepcii národnej svojbytnosti a prirodzeného práva Slovákov na štátne sebaurčenie"*, v štúdii budem termín pracovne používať pre zjednodušené pomenovanie práve tejto skupiny historikov žijúcich a tvoriacich do roku 1989 v zahraničí.

[65] Ako pripomína americký historik James Krapfl, sprievodným znakom návratu proľudáckych exulantov na domácu pôdu bolo šírenie propagandy zameranej proti tzv. „českej okupácii" Slovenska a volaní po jeho osamostatnení. Emigranti dokonca varovali, že ak sa Slovensko čo najskôr neosamostatní, hrozí „genocída slovenského národa pripravovaná v Prahe" (!). KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří. Politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989 – 1992.* Praha : Rybka Publishers, 2016, s. 183 – 184.

nych frakcií, akými boli napríklad nacionalistická Slovenská národná jednota ustanovená odtrhnutím od SNS koncom roku 1990, Hnutie za oslobodenie Slovenska, Strana národného zjednotenia Slovákov či Slovenská ľudová strana, prehlasujúca sa za priamu pokračovateľku HSĽS.[66]

Ukážkovým príkladom oslavných reminiscencií za prvým slovenským štátom sa stali noviny *Slovák a národná jednota*, vydávané od marca 1991 Slovenskou národnou jednotou. Noviny v grafickom šate ľudáckeho *Slováka*, lemované na titulnej strane dobovým ľudáckym heslom „*Verní sebe – svorne napred*", temer v každom jednom čísle tematizovali „pravdy" o slovenskom štáte z rokov druhej svetovej vojny, prinášali reportáže zo spomienkových slávností na J. Tisa a, ako to bolo pre tento politicko-ideový prúd typické, dožadovali sa „*uskutočniť objektívne zhodnotenie obdobia prvej Slovenskej republiky vo všetkých historických súvislostiach a započať revíziu súdneho procesu s prezidentom Slovenskej republiky Msgr. ThDr. Jozefom Tisom*".[67] Protičesky a protimaďarsky vyhranené periodikum publikovalo o J. Tisovi taktiež príležitostné oslavné básne, ktoré miestami prekračovali čiaru pomyselnej nostalgie a vyvolávali duchov šovinistického nacionalizmu z vojnových rokov.[68]

Napriek intenzívnemu úsiliu nacionalistických kruhov o vštepenie kultu J. Tisa do historického vedomia širšej verejnosti a jeho povýšenie do panteónu pozitívne reflektovaných národných dejateľov sa táto iniciatíva nestretla s úspechom. Interpretácie glorifikujúce J. Tisa boli nesporne i v dôsledku argumentačnej porážky exilových historikov v rámci „slovenského Historikerstreitu"[69] vytlačené do šedej zóny politickej propagandy. Navzdory istým náznakom sympatií vládnych miest s nacionalistickým výkladom dejín slovenského štátu v časoch éry Vladimíra Mečiara v kontexte „posilňovania národnej identity" (napr. známa „kauza Ďurica" a postoj ministerky školstva Evy Slafkovskej k nej)[70] sa plošne nepresadili. Kultový obraz „muža šľachetných vlastností" a „politického génia" J. Tisa, hodného blahorečenia a svätorečenia, aký na stránkach biografie *Jozef Tiso 1887 – 1947* utváral historik Milan S. Ďurica, sa ujal iba v obmedzenom okruhu priaznivcov slovenského štátu a jeho režimu. Táto platforma vyzdvihovala Ďuricovu interpretáciu Tisovej politickej činnosti za „*názor, ktorý otvára priestor pre naozaj slobodnú interpretáciu našich dejín*",[71] a naopak, Ďuricových oponentov označovala za relikty „čechoslovakistického" či „komunistického" výkladu histórie.

[66] RYCHLÍK, Češi a Slováci, s. 575.

[67] *Slovák a národná jednota*, roč. 1, 1991, č. 1, s. 1.

[68] Napríklad báseň *Modlitba*, publikovaná v *Slováku a národnej jednote*, vyzýva: „*Postavy z minulosti oživiť treba, / Slováka Čech nikdy nechápe, / vidí vždy iba samého seba, / preto to u nás neklape. Kde sú tie staré, dobré časy / keď tu bol Tiso, Šaňo Mach, / keď zradcom dupkom stáli vlasy, / keď prežili si vlastný krach.*" *Slovák a národná jednota*, roč. 1, 1991, č. 4, s. 4.

[69] Tento pojem používam ako obraznú paralelu k podobnej diskusii o období národného socializmu, ktorá v Nemeckej spolkovej republike prebiehala v druhej polovici 80. rokov. K jej priebehu pozri NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945 – 1990)*. Nitra : Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1995, s. 137 – 147.

[70] MICHELA, Miroslav. Historici a súperenie o podobu nových národných dejín na Slovensku po roku 1989. In HÉDLOVÁ, Luba - ŠUSTROVÁ, Radka (eds.). *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha : Academia, 2014, s. 149 – 151.

[71] RYDLO, Jozef M. - LABAS, Peter. Právo hľadať pravdu. In ĎURICA, Milan S. *Priblížiť sa k pravde. Ideologické tézy a historické fakty*. Bratislava : Lúč; Ústav dejín kresťanstva, 2012, s. 125.

Tisov martýrsky kult udržiavali pri živote prevažne publikácie neodborného charakteru, kombinujúce historizujúce články s memoárovými príspevkami. Publikácia *Slovenský rodoľub dr. Jozef Tiso* (1992), kladúca si za cieľ „*opraviť tie veľké klamstvá a cigánstva, ktoré o ňom hlásali komunisti 43 rokov a takto klamali slovenský národ a zamlčovali pravdu o tomto najväčšom synovi slovenského národa*“, predstavuje prvú reprezentatívnu ponovembrovú antológiu článkov zo slovenskej a zahraničnej tlače v kultovom duchu. Na tento výber kultotvornej produkcie o J. Tisovi nadviazala reedícia životopisu od Konštantína Čulena pod názvom *Po Svätoplukovi druhá naša hlava: Život Dr. Jozefa Tisu* (1992), dva objemné zväzky s názvom *Zamlčaná pravda o Slovensku* (1996), publikácia *Muž, ktorý sa vzoprel Hitlerovi: osobné svedectvá o živote, činnosti a cnostiach ThDr. Jozefa Tisu, prezidenta Slovenskej republiky* (1998), či zborník *S krivdou krutou na paténe* s podtitulom *Medailón k 50. výročiu martýrskej smrti prezidenta Dr. Jozefa Tisu* (1998). Príspevky v posledne menovanom zborníku od Petra Maruniaka, Juraja Chovana-Reháka a Anny Magdolenovej sa striedali s básňami od Gorazda Zvonického a Svetloslava Veigla, ktoré implicitne vyjadrovali zámer publikácie (básne s názvami *Visí jak lampa*, *Náš prvý prezident*, *Nový proces*, *18. apríl 1947*, *Titan v nás* a i.).[72] Obaja básnici katolíckej moderny venovali Tisovej pamiatke verše akcentujúce jeho mučenícku smrť za vieru a národ, v ktorých zároveň vyjadrovali nádej v revíziu procesu, čo predstavovalo neoddeliteľný prvok kultu „nevinnej obete“ v procese „zinscenovanom komunistickou justíciou“, ktorý živili Tisovi priaznivci. G. Zvonický písal: „*Mučeník musí pod kly nenávisti, / dokiaľ sa nad ním nebo neočistí, / a neožiari trúchlu otčinu... / Boh obnoví ti proces a sa zistí, / že na svedomí mal si – nevinu.*“[73]

Zvonického a Veiglove básne, publikované v spomenutom zborníku, nepredstavujú jediné umelecké prejavy vyjadrujúce obdiv k J. Tisovi po roku 1989. Pavol Holeštiak a Peter Kubica zostavili a v roku 2004 vydali antológiu básní o J. Tisovi pod názvom *Prvý prezident v slovenskej poézii*, ktorá v jednom kompaktnom zväzku sumarizuje protisovskú poéziu predstaviteľov katolíckej moderny, príležitostných básnikov, moderných i neznámych autorov. Antológia venovaná – slovami Jozefa M. Rydla – „*človeku, ktorý svojou krvou potvrdil vernosť Bohu i národu na potupnej šibenici* [...], *ktorý spĺňa všetky kánonické predpoklady na úctu oltára Všeobecnej cirkvi*“,[74] predstavuje vrchol porevolučnej umeleckej apologetiky.

Kultovému obrazu utvárali pôdu nepravidelne organizované semináre, vydávajúce sa za vedecké podujatia, ktorých deklarovaným cieľom bolo prispieť k objektivizácii pohľadu na osobnosť J. Tisa. V skutočnosti však zo strany organizátorov ani účastníkov nešlo o žiadnu objektivizáciu, ale o opakovanie kultotvorných téz, zaobalených do zdanlivo odborného rúcha. Reprezentatívnu vzorku publikácií tohto

[72] Zvonického verše o J. Tisovi sa, mimochodom, objavovali i v proľudáckej samizdatovej tlači, distribuovanej na Slovensku v druhej polovici 80. rokov. Pozri napr. zborník zostavený a vydaný Ivanom Polanským pod názvom *Historický zápisník č. 1/1986 na tému: Dr. Jozef Tiso, prvá hlava po Svätoplukovi v našich dejinách*. Dostupné online: <http://samizdat.sk/priloha/historicky-zapisnik-1986-1.pdf>.

[73] ZVONICKÝ, Gorazd. Mal si nevinu. In CHOVAN-REHÁK, Juraj (ed.). *S krivdou krutou na paténe. Dr. Jozef Tiso 1887 – 1997*. Žilina : Mestský úrad v Žiline, 1998, s. 25.

[74] RYDLO, Jozef M. Úvod. In HOLEŠTIAK, Pavol - KUBICA, Peter (eds.). *Prvý prezident v slovenskej poézii*. Čadca : Vzlet, 2004, s. 12.

typu predstavuje zborník *Dr. Jozef Tiso* pod editorskou taktovkou Stanislava Májeka, ktorý je výstupom zo seminára konaného 22. septembra 2001 v Bratislave. Zborník jednotlivými príspevkami z pera historikov a publicistov (M. S. Ďurica, F. Vnuk, J. M. Rydlo, Ivan Mrva, A. Magdolenová, Dárius Rusnák, Július Binder, Ján Smolec a i.) znižuje politickú zodpovednosť J. Tisa za vývoj na Slovensku v rokoch 1938 – 1945, obhajuje morálnosť jeho konania ako politika i kňaza a priamo vyzýva na revíziu súdneho procesu.[75] František Vnuk napríklad vo svojom príspevku píše: „*Dr. Jozef Tiso musel zomrieť potupnou smrťou, nedôstojnou najmä katolíckeho kňaza. Ale každý, kto objektívne preštuduje jeho proces, musí dôjsť k záveru, že jeho smrť bola predovšetkým aktom politickej pomsty. Išiel pod šibenicu s ružencom v ruke a s modlitbou na perách. Do povedomia všetkých čestne zmýšľajúcich Slovákov vošiel ako mučeník, ako človek, ktorý priniesol za svoj národ tú najvyššiu obetu.*“[76]

Oproti kultu zo začiatku 90. rokov možno v neskôr vydaných apologetických publikáciách pozorovať určitý ústup zo spôsobu verbalizovania Tisovho mučeníctva, čo nepochybne súviselo s vydaním prvých postnovembrových kritických historických prác o J. Tisovi. Kým pre obdobie krátko po páde komunistického režimu bolo charakteristické oživovanie mysticko-magického rámca produkovaného od konca 40. rokov najmä v prostredí amerického proľudáckeho exilu,[77] kultotvorná spisba zo začiatku nového milénia sa vyznačovala sofistikovanejšími formami snažiac sa hlavne o právnu rehabilitáciu J. Tisa a očistenie jeho mena v kolektívnej historickej pamäti.

Kult J. Tisa sa po roku 1989 nezakonzervoval len v písanej podobe vo forme rôznych tlačovín, pamfletov a knižných publikácií, ale prenikol i do verejných priestranstiev. K tradičným prejavom sakralizačnej úcty k J. Tisovi a najmä hodnotám, ktoré jeho režim reprezentoval, patria ritualizované mítingy nacionalistických zoskupení pri Tisovom hrobe na Martinskom cintoríne v Bratislave. Paradoxne, po nedávno vykonanej exhumácii sa Tisove telesné pozostatky v pôvodnom hrobovom mieste už vôbec nenachádzajú. Rituály každoročného stretávania sa na Martinskom cintoríne pri príležitosti výročia vzniku slovenského štátu sú tak, parafrázujúc ironické slová francúzskeho medievalistu Jacquesa Le Goffa, „*výpravami k prázdnemu hrobu*“.

Stretnutiam na Martinskom cintoríne svojím zameraním sekundujú oslavy 14. marca v tzv. Panteóne slovenských dejateľov v Čakajovciach pri Nitre, organizované

[75] Pozri MÁJEK, Stanislav (ed.). *Dr. Jozef Tiso. Zborník z vedeckého seminára.* Bratislava : Spoločnosť Andreja Hlinku, 2002, 166 s.

[76] VNUK, František. Komentár k politickej zodpovednosti dr. J. Tisu v rokoch 1938 – 1945. In MÁJEK, Dr. Jozef Tiso, s. 61.

[77] V zborníku *Slovenský rodoľub Dr. Jozef Tiso* (1992) bola uverejnená výzva, ktorá čitateľov vyzývala zapojiť sa do zbierania svedectiev o „*cnostiach O. Jozefa Tisa od svedkov, ktorí ho osobne poznali,* [...] *že bol cnostným a príkladným kňazom a múdrym a obozretným štátnikom* [...]“. Svedectvá sa mali zbierať preto, že „*pri vyhlásení O. Jozefa Tisu za blahoslaveného a svätého, nemôžeme budovať len na jeho mučeníctve*“. Bližšie pozri Zbieranie svedectiev, že O. Jozef Tiso bol cnostným a svätým mužom. In Slovenský rodoľub, s. 165. V zborníku boli dokonca uverejnené príbehy údajných zázrakov (vyliečenie z onkologických ochorení, záchrana pred smrťou v dôsledku dopravnej nehody), ktoré boli pripisované tomu, že aktéri týchto príbehov pravidelne orodovali u „mučeníka Tisu“. Bližšie pozri Slovenský rodoľub, s. 166 – 171.

nacionalistickým Slovenským hnutím obrody. Program čakajovských osláv každoročne tvorí slávnostná akadémia v kultúrnom dome na javisku pod transparentom s Tisovou podobizňou, ktorý lemuje kruhový nápis „Najlepší slovenský prezident". Súčasťou osláv, na ktorých sa organizátori i časť hostí objavujú v spoločenských odevoch, je taktiež kladenie vencov k soche J. Tisa umiestnenej v Panteóne slovenských dejateľov po boku sôch Ľudovíta Štúra, Andreja Hlinku, Milana Rastislava Štefánika, Martina Rázusa či Antona Bernoláka.

Najobskúrnejšiu akciu, spojenú so sakralizovaním Tisovho kultu, predstavuje Memoriál mučeníka Jozefa Tisu, 25-kilometrový pochod organizovaný každoročne v apríli nacionalistickými združeniami. Nočný turistický pochod, nepriamo nadväzujúci na altöttinské púte, začína pri buste Ferdinanda Ďurčanského na námestí v Rajci a smeruje cez Súľovské vrchy k Tisovmu rodnému domu v Bytči. Pochod, ktorého cieľom je podľa organizátorov „*v stave úprimnej kajúcnosti orodovať u Pána Boha za vyzdvihnutie mučeníka viery katolíckej a národa slovenského, Jozefa Tisu, na oltár rímsko-katolíckej Cirkvi*",[78] sprevádzajú viaceré okultistické rituály. Od účastníkov sa vyžaduje „*podrobiť sa nábožnému diktátu púte*"[79] a zachovávať počas celej trasy pochodu mlčanie. Pútnici sa majú na základe pokynov pred pochodom pomodliť na kolenách dvadsaťkrát modlitbu k archanjelovi Michalovi a počas pochodu dodržiavať pokyny ceremoniárov – prevádzača, pážaťa, správcu a vlajkonosiča.[80] Ceremoniári zároveň riadia všetky obrady, na ktorých majú aktívni účastníci pochodu participovať. Prevádzač a páža, ktorý počas púte so sebou nesie kazetu s Tisovými telesnými pozostatkami, musia byť podľa predpisov praktizujúcimi katolíkmi, „*cnostnými zrelými mužmi*", v roku konania pochodu musia navštíviť mariánske pútnické miesto na Slovensku, v týždni pred púťou držať pôst a bezprostredne pred púťou podstúpiť sviatosť zmierenia, dostať rozhrešenie, zúčastniť sa svätej omše a na kolenách prijať telo Kristovo.[81] Pochod a následné rituálne zakončenie púte na pôde Rodného domu prezidenta Tisu v Bytči sprevádzajú rôzne deviácie religiózno-gardistických pozdravov („Kristu-kráľu na stráž!", „Stráž!", salutovanie so vztýčenou pravicou a pod.),[82] čo v očiach aktérov tejto politickej omše dotvára celkovú mystickú atmosféru podujatia. Spirituálny zážitok účastníkov umocňujú chvíle prežívanej duchovnej blízkosti k J. Tisovi, trávené po púti v expozícii rodného domu, ktorá je koncepčne aranžovaná v duchu jeho mučeníckej obety a politického mesianizmu. Expozičnú miestnosť tvorí kútik s Tisovou bustou, prezidentskou štandardou slovenského štátu, náboženské predmety, memorabílie z obdobia rokov 1939 – 1945 a dobové artefakty spojené s J. Tisom (napríklad originálny obrus z domu jeho rodičov či publikácie s Tisovým autogramom), spĺňajúce účel pomyselných politických relikvií bytostne sa viažucich k sakralizovanej osobe.

[78] Memoriál mučeníka Jozefa Tisu, s. 35.
[79] Tamže, s. 35.
[80] Tamže, s. 36 – 37.
[81] Tamže, s. 38.
[82] Tamže, s. 47.

Záver (s otvoreným koncom)

Jozef Tiso už v súčasnosti nie je pre slovenskú historiografiu tzv. veľkou témou. Z jeho života a politického pôsobenia poznáme temer všetky detaily. Historický výskum pravdepodobne žiadne zásadné objavy v tomto smere neprinesie. Všetky relevantné otázky späté s Tisovou kariérou boli vyčerpávajúco rozdiskutované a v zásade aj uzatvorené ešte v 90. rokoch 20. storočia. Dôvod, prečo J. Tiso stále tvorí subjekt živých diskusií a polemík, tkvie predovšetkým v spôsobe jeho etablovania v kolektívnej pamäti a verejnom diškurze. J. Tiso sa už počas existencie Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 pre časť spoločnosti stal ikonickou postavou reprezentujúcou vyvrcholenie národných dejín v podobe slovenskej štátnosti, ale aj vládnuceho režimu. J. Tiso sa ako ústredná figúra slovenského štátu a ľudáckeho režimu, dávajúca „ochranný pancier" integrálnemu nacionalizmu oboch týchto fenoménov moderných slovenských dejín,[83] vyprofiloval na objekt nadsvetskej úcty, presahujúci rámec tradičného pozemského politického kultu. Ako líder a ideológ HSĽS, prezident štátu a katolícky kňaz stelesňoval prototyp politického i duchovného vodcu v jednej osobe; stal sa nositeľom *sakralizačnej politiky*. Popredný taliansky historik Emilio Gentile definoval sakralizačnú politiku ako politickú dimenziu, ktorá si „*...najprv vydobyje inštitucionálnu samostatnosť voči tradičnému náboženstvu a následne získa svoj vlastný náboženský rozmer v tom zmysle, že si osvojí vlastný posvätný ráz.* [...] *Deje sa tak vždy, keď sa politická entita* [...] *pretvorí v entitu posvätnú, alebo keď sa z nej stane niečo transcendentné, nepopierateľné, nedotknuteľné a ako taká je umiestnená do stredu viac či menej rozvinutej sústavy presvedčenia, mýtov, hodnôt, prikázania, obradov a symbolov. Stane sa tak predmetom viery, obradnej úcty, uctievania, vernosti, oddanosti, a ak je nutné, je pre ňu obetovaný život.*"[84]

Spôsob a okolnosti Tisovej smrti dodali jeho kultu, formovanému v rokoch 1938 – 1945, mučenícky aspekt. Kultotvorný obraz posunuli do transcendentnej roviny, prelínajúcej politické a cirkevné formatívne činitele kultu, spadajúce do Gentileho kategorizácie. J. Tiso prestával byť pre okruh svojich priaznivcov reálnou historickou postavou a postupne sa jeho obraz pretváral do podoby politického svätca. Sakralizačná úcta k J. Tisovi, praktizovaná do roku 1989 na verejnosti výlučne v exile, však nebola primárne úctou k jeho osobe, resp. k idealizovaným vlastnostiam jedného politika, kňaza a človeka, ale k mýtu dokonalého sveta „slovenského Slovenska", ktorý ľudácky režim vytvoril a implantoval do myslenia svojich podporovateľov. Púte do Altöttingu, k hrobu na Martinskom cintoríne či rodnému domu v Bytči neboli a nie sú prejavom autentickej úcty k J. Tisovi, ale k hodnotovej ríši, ktorú slovenský štát (a J. Tiso ako jeho hlavný predstaviteľ) zastupoval. Maskovanie podstaty týchto obradov sakralizačnej politiky argumentom „oslavy slovenskej štátnosti" či „pripomenutia si historického významu 14. marca 1939"[85] je, sledujúc kontext, v akom sa odohrávajú, argumentačne neudržateľné. V tejto súvislosti stojí za povšimnutie, že

[83] K základnej definícii integrálneho nacionalizmu pozri HALL, John A. Nacionalismy utříděné a vysvětlené. In *Sociologický časopis*, roč. 31, 1995, č. 2, s. 157 – 159.

[84] GENTILE, Politická náboženství, s. 10.

[85] K problematike kanonizácie 14. marca 1939 pozri MICHELA, Miroslav. 14. marec 1939 – medzi historickou udalosťou a symbolom. In BYSTRICKÝ, Valerián - MICHELA, Miroslav - SCHVARC, Michal (eds.). *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska.* Bratislava : Veda, 2010, s. 535 – 548.

nacionalistické zoskupenia udržujúce posvätnú klenbu nad J. Tisom vôbec nemerajú cestu k budove bývalého autonómneho snemu v Bratislave, kde jeho poslanci 14. marca 1939 vyhlásili nezávislosť Slovenska alebo do rodísk Vojtecha Tuku či Alexandra Macha, ktorí ako prví propagovali myšlienku samostatného Slovenska. Sú to totiž mŕtve miesta pamäti[86] a v ľudáckom politickom náboženstve nemajú svoju tradíciu, ani hmatateľný obsah. Hold porovnateľný kultu J. Tisa nevzdávajú ani A. Hlinkovi, hoci už dobová ľudácka propaganda a predstavitelia HSĽS v exile A. Hlinku stavali do pozície „proroka slovenskej štátnosti".[87]

Obracanie sa k J. Tisovi vo forme spomienkových manifestácií, zanovitého utvrdzovania sa v kultotvorných paradigmách na rôznych diskusných podujatiach či dokonca vo forme modlitieb, je v ponímaní jeho priaznivcov transcendentnou púťou za mystickým ideálom a imaginárnym prenesením sa do „zlatých časov" štátom zastrešovanej a ochraňovanej politickej kultúry ultranacionalizmu[88]. Vyzývavé deklarovania emočného puta k J. Tisovi pri príležitosti výročia 14. marca 1939, resp. 18. apríla 1947 sú jednými z mála príležitostí v priebehu roka, keď moderný ultranacionalizmus, naplnený obsesnými predstavami o potrebe regenerácie skazenej modernistickej spoločnosti, má šancu sa navonok prejaviť, vzbúriť proti hodnotám liberálnej demokracie, povstať zo samoštylizovaného disentu a pod rúškom rituálnych osláv Tisovho kultu demonštrovať svoju predstavu o ideálnej, čistej a progresívnej spoločnosti. „*Možno zabiť človeka, ale nikdy nie myšlienku, ktorú reprezentuje*,"[89] poodhalil mentalitu kultotvorného naratívu F. Vnuk v jednom z prvých exilových pokusov o biografiu J. Tisa.

Podoba kultu J. Tisa nie je uzatvorenou témou. Aj keď formy preexponovaného uctievania prezidenta prvého slovenského štátu budú v ďalších rokoch dozaista vychádzať z naznačených historických premís, ich presné kontúry budú do značnej miery závisieť od vývoja spoločensko-politickej situácie na Slovensku a v Európe.

Pramene

a) archívne

Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. S, f. 310
Archiv Ministerstva zahraničních věcí (A MZV) Praha, f. Teritoriální odbory – obyčejné (TO-O)
VALKO, Štefan. *Spomienky na slovenský politický exil*. Kópia v osobnom archíve autora

[86] K obsahu pojmu *miesto pamäti* v kultúrnych dejinách bližšie pozri definíciu TUČEK, Jan. Paměť. In STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 250 – 252.

[87] Denník *Slovák* deň po vyhlásení slovenského štátu okomentoval túto historickú udalosť na svojej titulnej stránke palcovým titulkom „*Hlinkov sen skutkom: Slovenský štát!*" napriek tomu, že A. Hlinka nikdy za slovenský štát aktívne nebojoval. *Slovák*, roč. 21, 15. 3. 1939, č. 62, s. 1.

[88] Pod pojmom *ultranacionalizmus* chápem formu nacionalizmu, nerešpektujúcu demokratické inštitúcie, ktorá sa usiluje o radikálnu zmenu spoločenského poriadku, resp. jeho likvidáciu.

[89] VNUK, Dr. Jozef Tiso, s. 43.

b) publikované

ADÁMY-AREN, J. *Prof. Dr. Vojtech Tuka, prvý rektor Slovenskej univerzity*. Bratislava; Nitra : Nové Slovensko, 1940.
BOR, Ján. *Dr. Adalbert Tuka : Kämpfer und Staatsmann*. Bratislava : O. Petreas, 1942.
BOR, Ján E. *Vojtech Tuka : úvod do života a diela*. Turčiansky Sv. Martin : Kompas, 1940.
BREZOVSKÝ, Ján. *Cesta k samostatnosti. Na okraj Tukovej borby*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941.
FAGUĽA, L. G. *Andrej Hlinka*. Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1943.
HRADSKÁ, Katarína (ed.). *Jozef Tiso. Prejavy a články (1944 – 1947), III. zv.* Bratislava : Pro Historia – Historický ústav SAV, 2010.
HRUŠOVSKÝ, František. *Obrázkové slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1942.
JUROVSKÝ, Anton. *Vodcovstvo a vodcovská osobnosť (so zreteľom na naše pomery)*. Bratislava : Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy, 1942.
POLAKOVIČ, Štefan. *Tisova náuka*. Bratislava : HSĽS, 1941.
POLAKOVIČ, Štefan. *Slovenský národný socializmus. Ideové poznámky*. Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1941.
Proces s dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkayho. Bratislava : Tatrapress, 1990.
Rodobrana, roč. 1, 25. 7. 1926, č. 1.
SIDOR, Karol. *Andrej Hlinka (1864 – 1926)*. Bratislava : S. n., 1934.
SIDOR, Karol. Slovenská republika – ovocie Hlinkovho boja. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1949*. Whiting : Ján Lach, 1949, s. 32 – 41.
Slovák, roč. 20, 1. 11. 1938, č. 249.
Slovák, roč. 21, 15. 3. 1939, č. 62.
Slovenský martýr, 30. 5. 1947.
Slovák a národná jednota, roč. 1, 1991, č. 1, č. 4.
ŠIMONČIČ, Albert - POLČIN, Jozef. *Dr. Jozef Tiso – prvý prezident Slovenskej republiky*. Bratislava : Sväz slovenských kníhkupcov a nakladateľov, 1941.
TISO, Jozef. *Napred*. Trenčín : B. v., 1939.
TISO, Jozef. *Za jednotu národa*. Bratislava : HSĽS, 1941.
TISO, Jozef. *Vernosť k svojmu rodu*. Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1941.
TISO, Jozef. *Nič pre seba, všetko pre národ*. Bratislava : HSĽS, 1943.
TISO, Jozef. *Svojho štátu sa nezriekneme*. Bratislava : B. v., 1944.
TUKA, Vojtech. *Rodobranecký katechizmus*. Bratislava : Unia, 1928.

Literatúra

ABN Correspondence. Monthly Bulletin of the Antibolshevik Bloc of Nations, Vol. 13, 1962, č. 1, s. 1 – 2.
ADINOLFI, Goffredo - COSTA PINTO, António. Salazar´s ´New State´. The Paradoxes of Hybridization in the Fascist Era. In COSTA PINTO, António - KALLIS, Aristotle (eds.). *Rethinking Fascism and Dictatorship in Europe*. New York : Palgrave Macmillan, 2014, s. 154 – 175.
BAJCUROVÁ, Katarína - HANÁKOVÁ, Petra - KOKLESOVÁ, Bohunka (eds.). *Sen x skutočnosť. Umenie & propaganda 1939 – 1945*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2016.
BAKA, Igor. Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938 – 1939. In *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 2, s. 277 – 293.

CAGÁŇ, Igor. Slovenské národné púte za mučeníka Jozefa Tisu do Altöttingu. In *Memoriál mučeníka Jozefa Tisu*. Prešov : Nové slobodné Slovensko, 2014, s. 3 – 10.
CIEKER, Jozef. Prvý prezident Slovenskej republiky. In ŠPRINC, Mikuláš (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1949*. Whiting : Ján Lach, 1949, s. 90 – 101.
CIEL, Martin. *Film a politika. Ideológia a propaganda v slovenskom filme 1939 – 1989*. Bratislava : Vlna / Drewo a srd, 2017.
ČULEN, Konštantín. *Po Svätoplukovi druhá naša hlava*. Partizánske : Garmond; Priatelia prezidenta Tisu v cudzine a na Slovensku, 1992.
DARMO, Jozef. Propaganda slovenského štátu (I. časť. Formovanie jej mechanizmu). In *Otázky žurnalistiky*, 1965, s. 320 – 367.
DARMO, Jozef. Propaganda Slovenského štátu (II. časť, 1939 – 1944). In *Otázky žurnalistiky*, 1967, s. 51 – 74.
Dr. Jozef Tiso, prvá hlava po Svätoplukovi v našich dejinách. In *Historický zápisník č. 1/1986*. Dostupné na internete online: <http://samizdat.sk/priloha/historicky-zapisnik-1986-1.pdf>.
ĎURICA, Milan S. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Bratislava : Lúč, 2006.
ELIÁŠ, Ján (ed.). *Andrej Hlinka*. Winnipeg; Calgary; St. Catharines : Ján Rekem; Ján Zeman; Ján Eliáš, 1983.
ELIÁŠ, Ján (ed.). *Prezident Jozef Tiso*. St. Catharines : Ján Eliáš, 1978.
ENDRESEN, Cecile. Romania´s Saving Angels. „The New Man", Orthodoxy, and Blood Mysticism in the Legionary Movement. In *Bulletin for the Study of Religion*, Vol. 41, 2012, No. 2, s. 16 – 22.
FALLAT, Paul C. *Slovakia´s National Martyr. Father Tiso*. Cleveland : First Catholic Slovak Union, 1978.
GENTILE, Emilio. *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství. Intelektuální historie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015.
GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus. Pocit začátku za Mussoliniho a Hitlera*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2015.
HALL, John A. Nacionalismy utříděné a vysvětlené. In *Sociologický časopis*, roč. 31, 1995, č. 2, s. 149 – 168.
HANÁKOVÁ, Petra. Umenie – štát – propaganda. In BAJCUROVÁ, Katarína - HANÁKOVÁ, Petra - KOKLESOVÁ, Bohunka (eds.). *Sen x skutočnosť. Umenie & propaganda 1939 – 1945*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2016, s. 51 – 78.
HAVRILA, Marek. Slovenská exilová historiografia v rokoch 1945 – 1968. In *Historický zborník 15*, 2005, č. 2, s. 78 – 89.
IORDACHI, Constantin. God´s chosen warriors : Romantic palingenesis, militarism and fascism in modern Romania. In *Comparative fascist studies. New perspectives*. London – New York : Routledge, 2010, s. 316 – 357.
IORDACHI, Constantin. *Charisma, Politics and Violence: the Legion of the „Archangel Michael" in Inter-War Romania*. Trondheim : Program on East European Cultures and Societes; Norwegian University of Science and Technology, 2004.
JAŠUREK, Igor. Tisova koncepcia národa. Spor univerzálneho humanizmu a národného partikularizmu. In *Středoevropské politické studie*, roč. 7, 2005, č. 2 – 3, s. 263 – 275.
KAMENEC, Ivan. Jozef Tiso – tvorca štátu a martýr? In KREKOVIČ, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia Group, 2013, s. 190 – 198.
KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991.

KAMENEC, Ivan. *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso, 1887 – 1947*. Bratislava : Premedia, 2013.
KÁZMEROVÁ, Ľubica. Hranice a štátnosť. Presadzovanie ideí slovenskej štátnosti ľudovou stranou vo vyučovacom procese v rokoch 1938 – 1945. In OSYKOVÁ, Linda - HANULA, Matej (eds.). *Ideológia naprieč hranicami. Myšlienkové transfery v Európe a na Slovensku v 1. polovici 20. storočia*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 157 – 170.
KERSHAW, Ian. *Hitler. I. díl. 1889 – 1936. Hybris*. Praha : Argo, 2015.
KERSHAW, Ian. *Hitlerův mýtus: obraz a skutečnost ve Třetí říši*. Praha : Levné knihy, 2009.
KOKLESOVÁ, Bohunka. *V tieni Tretej ríše. Oficiálne fotografie slovenského štátu*. Bratislava : Slovart; Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, 2009.
KRAPFL, James. *Revoluce s lidskou tváří. Politika, kultura a společenství v Československu v letech 1989 – 1992*. Praha : Rybka Publishers, 2016.
MÁJEK, Stanislav (ed.). *Dr. Jozef Tiso. Zborník z vedeckého seminára*. Bratislava : Spoločnosť Andreja Hlinku, 2002.
MICHELA, Miroslav. 14. marec 1939 – medzi historickou udalosťou a symbolom. In BYSTRICKÝ, Valerián - MICHELA, Miroslav - SCHVARC, Michal (eds.). *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : Veda, 2010, s. 535 – 548.
MICHELA, Miroslav. Historici a súperenie o podobu nových národných dejín na Slovensku po roku 1989. In HÉDLOVÁ, Luba - ŠUSTROVÁ, Radka (eds.). *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha : Academia, 2014, s. 131 – 159.
MICHELKO, Roman. Úrad propagandy za autonómie Slovenskej krajiny a Slovenského štátu. In MICHELKO, Roman. *Slovenská republika v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2014, s. 35 – 83.
MILZA, Pierre. *Mussolini*. Praha : Volvox Globator, 2013.
MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In *East Central Europe*, Vol. 37, 2010, s. 334 – 337.
NELIS, Jan. Constructing Fascist Identityb: Benito Mussolini and the ideology of romanità. In *Classical World : A Quarterly Journal on Antiquity*, 2007, s. 391 – 415.
NELIS, Jan. *From ancient to modern: the myth of romanità during the ventennio fascista. The written imprint of Mussolini´s cult of the ´Third Rome´*. Bruxelles; Roma : Belgisch Historisch Instituut te Roma; Instituto Storico Belga di Roma, 2011.
NIŽŇANSKÝ, Eduard a kol. *Obraz nepriateľa v propagande počas II. svetovej vojny na Slovensku*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2016.
NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945 – 1990)*. Nitra : Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1995, s. 137 – 147.
NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2016.
PEKÁR, Martin. Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In FIAMOVÁ, Martina - HLAVINKA, Ján - SCHVARC, Michal a kol. *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 137 – 154.
PLATON, Mircea. The Iron Guard and the ´Modern State´. Iron Guard Leaders Vasile Marin and Ion I. Moța, and the ´New European Order´. In *Fascism. A Journal of Comparative Fascist Studies*, Vol. 1, 2012, Issue 2, s. 65 – 90.
RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. In *Kult osobnosti*. Praha : Fakulta stavební ČVUT, Katedra společenských věd, 2007, s. 5 – 19.
RATH, John - SCHUM, Carolyn W. The Dollfuss-Schuschnigg Regime : Fascist or Authoritarian? In LARSEN, Stein Ugelvik - HAGTVET, Bernt - MYKLEBUST, Jan Petter (eds.). *Who Were the Fascists?* Bergen; Oslo; Tromsø : Universitetsforlaget, 1980, s. 249 – 256.
ROSSOLIŃSKI-LIEBE, Grzegorz. *Stepan Bandera. The Life and Afterlife of an Ukrainian Nationalist. Fascism, Genocide and Cult*. Stuttgart : Ibidem-Verlag, 2014.

RYDLO, Jozef M. - LABAS, Peter. Právo hľadať pravdu. In ĎURICA, Milan S. *Priblížiť sa k pravde. Ideologické tézy a historické fakty*. Bratislava : Lúč – Ústav dejín kresťanstva, 2012.
RYDLO, Jozef M. Úvod. In HOLEŠTIAK, Pavol - KUBICA, Peter (eds.). *Prvý prezident v slovenskej poézii*. Čadca : Vzlet, 2004, s. 11 – 13.
RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha : Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, 2012.
SĂNDULESCU, Valentin. Fascism and its Quest for the ´New Man´: The Case of the Romanian Legionary Movement. In *Studia Hebraica*, Vol. 4, 2004, s. 349 – 361.
SYRNÝ, Marek. *Slovenskí demokrati ´44 – 48*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2010.
TUČEK, Jan. Paměť. In STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 244 – 257.
TURBUCZ, Dávid. *A Horthy-kultusz 1919 – 1944*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016.
VNUK, František. *Dr. Jozef Tiso. President of the Slovak Republic*. Sydney : The Association of Australian Slovaks, 1967.
VONDRÁŠEK, Václav - PEŠEK, Jan. *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970. Mýty a realita*. Bratislava : VEDA, 2011.
WITT, Sabine. *Nationalistische Intellektuelle in der Slowakei 1918 – 1945. Kulturelle Praxis zwischen Sakralisierung und Säkularisierung*. Oldenbourg : Walter de Gruyter GmbH, 2015.
ZVONICKÝ, Gorazd. Mal si nevinu. In CHOVAN-REHÁK, Juraj (ed.). *S krivdou krutou na paténe. Dr. Jozef Tiso 1887 – 1997*. Žilina : Mestský úrad v Žiline, 1998, s. 25.

SUMMARY

Building up the Cult of Jozef Tiso

Today, Jozef Tiso is no longer a topic of great interest to the Slovak historiography. Almost all details of his life and political career are well-known. Historical research is unlikely to make any significant discoveries in this respect. All relevant issues related to Tiso's career were exhaustively discussed and, in principle, concluded as early as in the 1990s. The reason why J. Tiso still remains a subject of lively discussions and polemics primarily lies in the way in which he has been established in the collective memory and public discourse. As early as during the existence of the Slovak Republic of 1939-1945, for a part of the society Jozef Tiso became an iconic figure representing a culmination of national history in the form of Slovak statehood as well as of the ruling regime. As a central figure of the Slovak State and the Ludak regime providing the integral nationalism of both these phenomena of modern Slovak history with a "protective armour", J. Tiso became an object of unearthly respect far beyond a traditional earthly political cult. As a leader and ideologist of Hlinka's Slovak People's Party and the president of the state and a Catholic priest, he embodied a prototype of a political and spiritual leader in one person; he became a bearer of sacralized politics.

Before October 1938, Jozef Tiso was a politician with no strong story. Neither in Austria-Hungary nor in Czechoslovakia was he imprisoned for his opinions for a long period of time. He was never treacherous to any regime and had a reputation of a diplomat trying to reach a political consensus at the negotiating table. After the death of Andrej Hlinka who during his life established himself as an irreplacable and unthreatenable leader of HSPP, the situation changed. In the period of the Slovak Republic during World War II, the propaganda of the Ludak regime worked on building the image of Jozef Tiso as Hlinka's successor, the "father of the state" and a first-class statesman with a visionary power. All components

of the regime's propaganda apparatus (print media, radio, literature, film, etc.) participated in creating this image. Jozef Tiso identified himself with the role of the creator and the most reliable protector of the state, and he himself believed this myth, made by the propaganda apparatus. The propagandist presentation of J. Tiso was much more conservative as compared to other political leaders of "New Europe" (e.g. eccentric Benito Mussolini). In the relation of the president to the nation, the cult-forming discourse in the Slovak State was confined only to the creation of an image of a leader as a political clairvoyant showing the people the right way, which raised J. Tiso's political self-confidence and confirmed him in the conviction of the natural position of the "first Slovak" and the only authorized preacher of the "national gospel".

The manner and circumstances of Tiso's death in April 1947 gave his cult, formed between 1938 and 1945, an aspect of martyrdom. They shifted the cult-forming image to the transcendental plane with mingling political and church formative factors of cult. For his supporters J. Tiso was ceasing to be a real historical figure and his image was gradually being transformed into the form of a political saint. The sacralized respect for J. Tiso, until 1989 publicly practised exclusively in exile, was, however, not primarily a respect for his person or for the idealized qualities of one politician, priest and man, but for the myth of the perfect world of „Slovak Slovakia", which the Ludak regime created and implanted into the thinking of its supporters. Pilgrimages to Altötting in Bavaria, to Tiso's tomb in the Martin Cemetery in Bratislava or to his birthplace in Bytča were not and are not a manifestation of an authentic respect for J. Tiso but for the value world represented by the wartime Slovak State and J. Tiso as its principal representative.

The present day turning to J. Tiso in the form of memorial manifestations, an obstinate confirming in the cult-forming paradigms in various discussion events or even in the form of prayers, is seen by Tiso's supporters as a transcendent pilgrimage to the mystical ideal and imaginary return to the "golden age" of the political culture of ultra-nationalism sheltered and protected by the state. The provocative declarations of emotional ties to J. Tiso on occasion of anniversary of 14 March 1939 or 18 April 1947 are among few opportunities during a year when the modern ultra-nationalism filled with obsessive ideas of the need for a regeneration of the depraved modernist society has a chance to manifest itself outwardly, to revolt against the values of liberal democracy, to emerge from the self-stylized dissent and under cover of the ritual celebration of Tiso's cult demonstrate its vision of an ideal, pure and progressive society.

The form of the cult of J. Tiso is not a closed topic. Although in the following years the forms of the overexposed worship of the president of the first Slovak state will be surely patterned on the indicated premises, their precise contours will, to a large extent, depend on the social and political development in Slovakia and Europe.

PhDr. Anton Hruboň, PhD.; Univerzita Mateja Bela, Filozofická fakulta,
Katedra európskych kultúrnych štúdií
SK-974 01 Banská Bystrica; Tajovského 40
e-mail: <anton.hrubon@umb.sk>